

ИСЛАМ ЖӘНЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Наурызбай қажы ТАҒАНҰЛЫ,
ҚМДБ Төрағасы, Бас мүфти

Қазіргі заман – технология мен цифрлы өркениеттің кезеңі. Жасанды интеллект, нейрожелілер, виртуалды шындық, биотехнология, метағалам – осының бәрі бір кездері қиял болып көрінгенімен, қазір күнделікті өміріміздің бір бөлігіне айналды. Осындай қарқынды өзгерістер кезеңінде кейбір адамдардың көкейінде «Ислам діні мұндай технологияларға қалай қарайды?», «Дін ғылымға, ғылыми жаңалыққа бөгет болмай ма?» деген сұрақтар туындауы заңды.

Алдымен асыл дініміз Исламның – ақыл мен ғылымның, ілім-білімнің діні екенін айрықша атап өтуге тиіспіз. Алла Тағала соңғы елшісі Пайғамбарымыз Мұхаммед (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) арқылы жеткізген қасиетті Құран Кәрімде Өзін зікір қылумен қатар адамдарды пікір қылуға, яғни ұдайы ойлануға, ақылын пайдалануға, ғаламды, жаратылысты зерттеуге шақырады. Бұған «...Білетіндер мен білмейтіндер тең бе?»

(«Зүмәр» сүресі, 9-аят), «**Көктер мен жердің жаратылуында, түн мен күннің алмасуында ақыл иелері үшін ғибратқа толы айқын белгілер бар**» («Әли Имран» сүресі, 190-аят) деген сынды аяттар дәлел бола алады. Бұл аяттар ғылым мен танымға Исламның қалай маңыз беретінін анық көрсетеді.

Демек, біз ұстанатын мұсылман діні ешқашан ғылыми даму мен технологиялық прогреске қарсы болмаған. Тіпті орта ғасыр-

ларда мұсылман ғалымдарының ғылымға қосқан үлесі айтарлықтай көп болғаны тарихтан белгілі. Батыс Еуропа қараңғылықта өмір сүріп жатқан шақта Ислам әлемінде ғылымның «алтын ғасыры» басталды. Мұсылман ғалымдары математика, астрономия, медицина, химия, философия, механика салаларында адамзат өркениетіне өлшеусіз үлес қосты. Мәселен, әл-Хорезми – алгебраның атасы болса, Ибн Сина – медицинаның классигі, әл-Бируни – астроном және физик, ал Жәбир ибн Хайянды химия ғылымының негізін қалаушы, фармацевтиканың алғашқы зерттеушісі ретінде танимыз. Олардың еңбектері кейін Еуропа тілдеріне аударылып, Батыстағы ғылыми төңкеріске жол ашты. Мұсылман ғалымдары қатарында өзіміздің ғалым, ойшыл бабаларымыз Әбу Насыр әл-Фараби, Ұлықбек (Мұхаммед Тарағай) есімдерін де мақтанышпен атай аламыз.

Қазіргі таңда қарыштап дамып жатқан ғылым мен технология адамзаттың өмірін өзгертіп қана қоймай, адам болмысына да әсер етуде. Осындай кезде Ислам діні бұл өзгерістерге шариғи, этикалық, рухани тұрғыдан бағыт-бағдар бере алады. Ислам адамдарды ғылымнан емес, зұлымдықтан тосады, яғни асыл дініміз ғылым мен технологияға қарсы емес. **«Ақиқатында, Алла әділетті, жақсылықты, туысқанға көмектесуді бұйырады және арсыздық, зұлымдық пен озбырлыққа тыйым салады»** («Нахл» сүресі, 90-аят) деу арқылы не нәрсені болса да қандай мақсатта қол-

ҚҰЖАТТАНДЫРУ МЕН ЦИФРЛЫҚ
САУАТТЫЛЫҚТЫҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ СЕМИНАР

15 мамыр, 2025 жыл
Астана қаласы

данатынымызға назар аударады. Өйткені ғылым да – құрал. Оны қолдану тәсіліне байланысты пайдасын көруге не зиянына ұшырауға да болады. Пышақты нан кесуге және кісіні жазым етуге қолдануға болатыны сияқты, технология да жақсылыққа не жамандыққа да пайдаланылуы мүмкін.

Яғни, технология әділеттілік пен жақсылыққа қызмет етсе – бұл Исламмен толық үйлеседі. Мәселен бүгінде жасанды интеллект (AI) денсаулық сақтау, қауіпсіздік, өндіріс, тіпті дүниенің барлық саласына көмекші құрал болып отыр. Бірақ оған толықтай арқа сүйеп алуға тағы болмайды. Оны тек уақытымызды тиімді пайдалану мақсатында жұмысты жеңілдетуге, идеялар алуға пайдалану керек. Исламда әділет пен жауапкершілік басты қағида болғандықтан, жасанды интеллектті дұрыс пайдалану – аманат. Гендік инженерия, биотехнология саласына келсек, шарият адам жаратылысын өзгертуге қарсы, бірақ ем-дом мақсатында ғылымды қолдайды. ДНҚ зерттеулері арқылы аурудың алдын алу – Исламдағы дәрігерге қаралу, емделу сүннетімен үйлеседі.

Батыс Еуропа қараңғылықта өмір сүріп жатқан шақта Ислам әлемінде ғылымның «алтын ғасыры» басталды. Мұсылман ғалымдары математика, астрономия, медицина, химия, философия, механика салаларында адамзат өркениетіне өлшеусіз үлес қосты.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы да уақытпен санасып, заман талабына сай жаңа технологияларды қолдану арқылы оның игілігін көріп келеді. Мәселен 2020 жылы бүкіл әлем пандемияға байланысты жұмысын онлайн форматқа көшірген кезде халықтың саулығы үшін мешіттердің есігі уақытша жабылып, имам мінбері әлеуметтік желіге ауысты. Дер кезінде қабылданған шешім, жаңа технологияларды қолдану арқылы мамандардың ұтымды ұйымдастыруының арқасында дін қызметі де онлайн форматқа оңай көшті. Мешіттердің есігі жабылғанымен, сауап есігі әрдайым ашық екенін халыққа

ескертіп, әсіресе зекет-садақа секілді қайырымдылық көмек түрлерін онлайн банкинг арқылы жүзеге асыру жолдарын ұсындық. Ғаламтор және цифрлы кеңістік білім тарату, уағыз-насихат айту, діни сабақтарды, дәрістерді онлайн өткізу мүмкіндігін берді. Сол жылы алғаш рет қасиетті Құрбан айт мерекесінде «қашықтан құрбан шалу» жобасы іске асырылды. Басында бір-екі жыл пандемияға байланысты бұл жоба құрбан шалам деушілер үшін өте ыңғайлы болса, одан кейін де, әсіресе, қалада тұратын азаматтар үшін арнайы сайт арқылы тапсырыс беру тиімді құралға айналды. Бұл жоба «Qurban2025.kz» атауымен биыл да жүзеге асуда. Мұндай тәжірибе әлемнің кейбір мұсылман мемлекеттерінде ғана бар екенін айта кеткен жөн.

2023 жылы Діни басқармадан Цифрлық даму бөлімін ашып, мүфтият пен мешіт қызметін цифрландырудың жаңа деңгейіне өттік. Бүгінде бөлім мамандары 4 мобильді қосымша мен 2 электронды жүйені іске қосты. E-Muftyat электронды ақпарат беру жүйесі 2021 жылдан бері қолданысқа еніп келеді. Бұл жүйеде кадрлық қызметтерді, яғни,

имамдар мен дін қызметкерлерінің деректерін орталықтандырылған түрде басқару, қызметтік тағайындаулар мен ауыстырулар процесін оңтайландыруға мүмкіндік бар. Ал мешіттерді онлайн тіркеу – Қазақстан бойынша мешіттерді ресми тіркеу, деректерін жаңарту және қызметін бақылаудың тиімді жолы. Бұл жүйеде инвентаризация жүргізу функциясы да қарастырылған. Ол Діни басқармаға қарасты мешіттер, медреселер, оқу орындары мен басқа да мекемелердің материалдық-техникалық базасын есепке алу және бақылау үшін қолданылады.

Смартфон қолданушы жамағатқа ыңғайлы етіп Muftyat App мобильді қосымшасы әзірленді. Мұнда Діни басқарма жаңалықтары, пәтуалар, мақалалар, сұрақ-жауаптар, кітаптар, дәрістер мен уағыздар топтастырылған. Осыдан бір жыл бұрын қажылық маусымында Qaju Guide қосымшасы жұмысын бастап, қажылар мен ұмра өтеушілерге арналған тегін цифрлық көмекші болды. Қосымшада виртуалды тур, қажылық пен ұмраны өтеу тәртіптері, дұғалар, кітаптар, карта, хабарламалар және туроператорлар тізімі секілді ақпараттар қамтылды. Бұдан бөлек, биыл Рамазан

айында арнайы MuftyatBot чат-бот қызметі іске қосылды. Бұл чат-бот арқылы қолданушылар өз сұрақтарын оңай жолдап, қажетті ақпаратты жылдам ала алады. Рамазан айына қатысты тағы бір атап өтетін жайт, қасиетті айдың ораза және намаз кестесі автоматтандырылып, еліміздің қала, аудан, ауылдары, жалпы алғанда 6000 елді мекеннің координатасы қосылды. Бұл өз кезегінде Рамазан айы кестесін жүктеп алу жолын бұрынғыдан да жеңіл әрі тиімді етті.

Бірің-ай бұрын ҚМДБ-ның құжат айналымын толығымен цифрландыруға арналған жүйесі іске қосылып, мүфтият қызметкерлері мен облыс бас имамдарына таныстырылды. Сондай-ақ Цифрлық даму бөлімі алдағы уақытта намаз оқуды үйретуге арналған визуалды анимациялық құрал, мешіттерге виртуалды саяхат – Қазақстанның көрікті мешіттерімен VR арқылы танысу жобасын жүзеге асыруды көздеп отыр.

Қорыта айтқанда, ғылыми жаңалықтар қоғамға, адам өміріне пайдалы болса, оны шарият та құптайды. Өйткені ислам діні адамзат ақыл-ойының дамуын қолдайды. Бүгінгінің мұсылманы заманауи технологияны меңгеріп, оны қоғам-

ға пайдалы іске бағыттайтын, әрі рухани тәрбие мен этикалық жауапкершілікті ұмытпайтын тұлға болуы керек. Себебі ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Сендердің жақсыларың – жан-жағына пайдалы болғандарың»** деп адамдарға, қоршаған ортаға пайдалы болудың қандай дәрежеде екенін айтқан.

Дін мен ғылым – бір-біріне кереғар емес, қайта бірін-бірі толықтыратын екі қасиетті ұғым. Әлі күнге Батыс өркениеті «ғылым – дінге қарсы» деген ұғыммен жүрсе, мұсылман әлемі Исламды ғылымның діңгегі деп түсініп, одан әрі дамыта берген. Ақиық ақын Мұқағали Мақатаев та бір өлең жолдарында:

*«Дін – ғылымның анасы,
Дін – ғылымның әкесі.
Ғылым – діннің баласы,
Дін – ғылымның көкесі.
Ғылым да бар, дін де бар,
Қоқыс та бар, гүл де бар.
Қол ұстасып Құдайға,*

Ғылым мен дін бірге бар», – деп жырлаған. Сондықтан бүгінгі қазақ қоғамы жаңа технологияны да, дәстүрлі құндылықты да тең ұстай алса, бұл нағыз өркениетті ұлттың көрінісі болмақ.

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ПӘТУАЛАР

XXI ғасыр – ғылым мен технологияның қарқынды дамыған заманы. Ақпараттық технологиялар, жасанды интеллект, генетика, киберқауіпсіздік, биомедицина сияқты салалар күн сайын өзгеріп, жаңарып келеді. Бұл өзгерістердің қоғам өміріне тигізіп отырған әсері өте ауқымды. Соған сәйкес, мұсылман үмбеті де осы жаңа мәселелердің діни тұрғыдан үкімін білуі маңызды.

Тәуелсіздік алғанымызға отыз жылдан асып кетсе де, көбіміздің санамызда әлі күнге дейін ислам дініне тек белгілі бір құлшылықтарды қамтитын дін түрінде ғана қарау қалыптасқан. Оны мәдениеттің, ғылымның діні деп білмейміз. Тіпті дін мен ғылымды бөліп қараймыз. Алайда ислам діні мен ғылым ешуақытта бөлінген емес. Ислам – ғылымның, мәдениеттің және өркениеттің діні.

Алла Тағаланың Пайғамбарымызға (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) түсірген алғашқы аятының өзі оқуға бұйырып келіп, ислам дінінің білім-ғылымға қаншалықты көңіл аударғанын о баста-ақ аңғартты. Хақ Тағала Құран Кәрімде: «(Бүкіл ғаламды) **жаратқан Раббыңның атымен оқы, (уа Мұхаммед) Ол адамды ұйыған қаннан жаратқан. Оқы! Ал Раббың Аса Жомарт, (жазуды) қаламмен үйреткен, адамға білмегендерін үйреткен**» («Алақ» сүресі, 1-5 аяттар).

Бұл аяттар исламның білімге, ғылымға ерекше мән бергенін анық көрсетеді. Сонымен қатар, Құранда жиі кездесетін: «**Ойланбайсыңдар ма?**», «**Ақыл жүгіртпейсіңдер ме?**» – деген аяттардың барлығы ғылым, білім үйренуге бұйыра отырып, Құран Кәрімнің тек қана шариғи үкімдерді ғана қамтыған кітап емес, бәлкім, тұнып тұрған ғылым екенін көрсетеді.

Қазіргі таңда адамзат бұрын-соңды болмаған ғылыми жетістіктерге жетіп отыр. Технология дамыған сайын шариғатымызда Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) уақытында да, одан кейінгі ғалымдардың уақытында да болмаған заманауи фиқһ мәселелері, сұрақтары туындауда. Жаңа технологияларға шариғат тұрғысынан баға беру, оның үкімін анықтау заманауи пәтуалардың қажеттілігін көрсетеді. Мұндай сұрақтарға шариғат негіздеріне сүйене отырып, жаңа пәтуа шығару керек болады.

Заманауи пәтуаларға мысалдар келтірер болсақ;

1 Жасанды интеллект (AI). Жасанды интеллекттің дамуы көптеген салаларға өзгерістер әкелді. Ислам ғалымдары бұл технологияны шариғат тұрғысынан зерттеп, құрал ретінде қолдануға бола ма, одан діни жауаптар алуға бола ма деген сұрақтарға жауап іздейді. Оны барлық қырынан зерттеп, шариғи шешімін шығарады.

2 Криптовалюта (Bitcoin). Ислам ғалымдары криптовалютаның шариғатқа сай келетіндігін анықтау үшін оның негіздерін, операцияларын және ықтимал тәуекелдерін зерттеп, оны қолдану шариғатқа қаншалықты сай екенін баяндайды.

3 Ағзаны ауыстыру (трансплантация). Ағзаны ауыстыру – қазіргі медицинаның маңызды салаларының бірі. Ислам ғалымдары бұл мәселені шариғат тұрғысынан зерттеп, ағзаны ауыстырудың рұқсат етілетін жағдайларын анықтайды.

Одан да басқа «Қолдан ұрықтандыру (ЭКО)», «Генетикалық жолмен емдеудің үкімі», «Желілік маркетинг үкімі» т.б. жаңа мәселелерге дініміз не дегенін білуі керек. Бұл мәселелердің жауабы шариғатымызда нақты үкімі айтылмағанмен, міндетті түрде бар. Тек қана ережелерді қолдана отырып, қайсысының шариғатымызда рұқсат, қайсысы тыйым салынғанын ажыратып, айырып беретін ғалымдарымыздың иjtихадына мұқтаж. Сол себепті заман ағымына қарай пайда болып жатқан мәселелер төңірегінде ғалымдардың иjtихад етуі – уәжіп. Өйткені, ислам діні – адамзатқа пайдалы нәрсені амалға асыру мақсатында түскен иләһи діннің соңғысы, әрі Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) тірі кезінде-ақ толық әрі кемел болған. Жаббар Иеміз ислам дінінің кемел екені жайында «Мәида» сүресінің 3-аятында: **«Бүгін сендердің діндеріңді**

Қазіргі таңда адамзат бұрын-соңды болмаған ғылыми жетістіктерге жетіп отыр. Технология дамыған сайын шарифатымызда Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) уақытында да, одан кейінгі ғалымдардың уақытында да болмаған заманауи фиқһ мәселелері, сұрақтары туындауда. Жаңа технологияларға шарифат тұрғысынан баға беру, оның үкімін анықтау заманауи пәтуалардың қажеттілігін көрсетеді.

Осы мәселелерге қарап отырып көпшілік адамдар ойлағандай Ислам діні тек қана бес уақыт намаз, ораза, зекет, қажылықпен шектеліп қалмай, сонымен қатар, заманауи фиқһ мәселелеріне де толыққанды жауап беруге қабілетті екенін байқаймыз. Өйткені Ислам шарифаты қандай заман болсын, қоғам болсын жарамды. Өмірдің қай саласында қандай мәселе болсын, тіпті жаңа

Қорыта айтқанда, заманауи пәтуалар қоғамдағы жаңадан туындаған мәселелерге жауап береді. Сол арқылы мұсылмандардың күнделікті өмірін жеңілдетеді әрі технологияны дұрыс әрі шарифатқа сай қолдануға жол ашады. Сондықтан пәтуа беру үшін ғалым тек ислам ілімін ғана емес, сонымен қатар, заманауи ғылым, технология салаларын да меңгеруі керек.

ҒЫЛЫМ ҮЙРЕНУ ӘДЕБІ

Білім іздену – адамды Жаратушысына жақындатып, Оның хақтары мен басқа жаратылыстардың хақтарын танытатын құлшылық. Қасиетті Құранда Алла Тағала: «Алла сендерден сондай иман келтіргендердің және ғылым берілгендердің дәрежелерін көтереді» («Мужәдәлә» сүресі, 11-аят), – деп айтқан.

Ислам үмбетінде діни әрі дүнияуи білімдерді қатар меңгерген, қазіргі бірақтар ғылымның негізін қалаған, білімі мен танымы арқылы әлемді мойындатқан ғұлама-ғалымдар көп болған. Олардың өмірбаяны, білім алу жолымен таныса келе әрқайсысының кемел әдеп пен мінез-құлыққа ие болғанына куә боламыз. Білім алу барысында да олар қасиетті Құран мен ардақты Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) өсиеттерінде көрсетілген әдеп қағидаттарын берік ұстанған. Осындай табандылық пен ізденістерінің себебімен Алла Тағала оларға білім нұрын нәсіп етті. Осы орайда білім алушыларға жол көрсетер шамшырақ болсын деген ниетпен дініміздегі білім алудың әдебін баяндауды жөн санап отырмыз.

1. Білімге ықылас қою. Білім ізденушінің ниеті тек бір Алланың ризалығын табу болуы керек. Білімді дүние табу не мансапқа қол жеткізу, адамдар арасында абыройға ие болу сияқты дүниелік мақсат үшін алған адам жәннаттан мақрұм қалады. Хадисте: **«Кімде-кім Алла ризалығы үшін іздену керек болған білімді тек дүниелік мақсатпен ізденсе, ол адам Қиямет күні жәннаттың иісін де сезбейтін болады»** (Әбу Дәуіт, Ибн Мәжа), – делінген.

Білім ізденуші білімге шынайы ықылас танытуы үшін мына сипаттарға ие болуы тиіс:

– **Өзінен басқа білім ізденушілерге қызғаныш танытпау.** Бұл сонымен қатар ұстаздарға да қатысты. Яғни, ұстаздық қылатын адам өзінің шәкіртінің басқа ұстаздардан білім алатынына қызғанышпен қарамауы

керек. Имам Науауи бір сөзінде былай деп айтады: «Егер шәкірті басқа ұстаздардан сабақ алатын болса, ұстазы оған ренжімеуі керек. Бұлай істеу кейбір надандық қылатын ұстаздарға тән қасірет деуге болады. Әрі бұл олардың Алла ризалығын көздеп білім бермейтіндігіне ашық дәлел».

– **Қателескен жағдайда өз қатесін мойындай білу.** Тіпті, қажет болса, мұны жария айту.

– **Қандайда бір мәселеге қатысты үкім айтуға асықпау.** Өйткені, білім ізденуші асығыстық жасап қате үкім айтуда Алладан қорқуы керек.

– **Көп білетіндігін мақтан тұтпау.** Мәлік ибн Динардың (оны Алла рақымына бөлесін) осыған қатысты: «Егер адам білімді амал ету үшін үйренетін болса, онда алған білімі оны (мінезін) көркемдей түседі. Ал егер білімді басқа мақсатта үйренетін болса, бұл оны одан бетер жеккөрінішті етіп әрі тәкаппарға айналдырады», – деген. Суфян әс-Сауридің (оны Алла рақымына бөлесін): «Білімді көркем етіңдер, біліммен көркемделмеңдер», – деп айтуында да үлкен мағына жатыр. Бір ғалым: «Шәкірттеріміздің арасындағы білімдісі – ең кішіпейілі. Өйткені судың ағып жердің ең төменгі жеріне жиналатындығы сияқты, білім де ең кішіпейіл адамға қонады», – деп айтқан екен.

2. Жеп-ішуде астамшылық жасамау

Білім ізденуші адал аспен тамақтанумен қатар ішіп-жеуде астамшылық жасаудан аулақ болуы қажет. Өйткені, ол адамның ой-өрісін баяулатады, көп ұйқыны келтіріп, жалқаулық, аурушандық сияқты білім алуға кедергі туғызатын жайттарға алып келеді. Бұрынғы өткен атақты ғалымдардың барлығы да көп тамақтанудан сақтанатын болған. Имам Шафиғи былай деген: «Он алты жылда бір мәрте тойып тамақтанбадым. Өйткені, тойып тамақтану адам денесін әлсіретіп, жүректі қатайтады, алғырлықты жояды, ұйқы келтіріп, ғибадатқа кедергі болады».

3. Уақытты үнемдеу

Білім ізденушіге өзінің әрбір уақытын тиімді пайдалануы маңызды. Өйткені, адам үшін ең басты құндылық – уақыт. Хадисте: **«Көптеген адамдар екі нығметті бағалай білмейді: (ол) денсаулық пен бос уақыт»**, – деп айтылған. Ибн Ғақил атты ғалым: «Мен қалай болғанда да тамақтанған кезде уақытымды үнемдеуге тырысамын. Тіпті, нан жеген кезде артынан бірден су ішетінмін. Сонда оны көп шайнауға тура келмейді. Сол кезде үлгермегенімді оқуға, пайдалы нәрсені жазуға уақытым көбірек болады», – деген.

Білім ізденуші әрдайым «жоғалған дүниені қайтарып алуға болады, ал өтіп кеткен уақыттың ешқашан қайтадан артқа қайтпайды» деген қағиданы ұстаған жөн.

Емтихан жақындағанда уақытын қалай үнемдейтін болса, білім ізденуші әрбір уақытын дәл солай үнемдей білуі қажет.

4. Алла Тағаладан пайдалы білім сұрап, дұға ету

Білім – Алла тарапынан берілетін үлкен нығметтердің бірі. Әрі ол нығметті Алла қалаған құлына ғана береді. Хадисте: **«Алла кімге жақсылық қаласа, оны дін ілімінің білгірі етеді»** (Бұхари, Мұслим), – деп айтылған. Құранда Алла Тағала: **«Раббым, білімімді арттыр!»** – де» («Таһа» сүресі, 114-аят), – деп Алла Тағаладан білімімізді арттыруды сұрап, дұға етуімізді бұйырады. Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Алла Тағаладан пайдалы білім сұраңдар және пайдасыз білімнен сақтауын тілеп жалбарыныңдар»** (Ибн Мәжа), – деп айтқан. Алла елшісінің де: **«Иә, Аллам! Мен сенен пайдалы ілім сұраймын»** (Ибн Мәжа), – деп дұға еткені жеткен.

Білім ізденуші адам әрдайым Алла Тағаладан осы дұғаларды оқып, пайдалы білім сұрауын тоқтатпауы керек.

5. Күнәлі істен аулақ болу. Білім Алладан болған нұр, әрі ол нұр тек таза жерге қонады. Имам Мәлік имам Шафиғиге айтқан сөзінде: «Расында Алла сенің жүрегіңде жарықтың нұрын салды, енді оны күнәлі істермен өшірме», – деген. Осыған ұқсас Саһл ибн Абдулланың да: «Алла Тағала ұнатпаған қандай да бір іс болған жүрекке нұрдың кіруі харам етілген», – дегені айтылған. Білім ізденуші тән тазалығы мен қоса жан тазалығына ерекше назар аударуы қажет. Оның жүрегі қызғаныш, жек көру, тәкаппарлық, менмендік, ашу, шәһуатқа еру, жаман ой сияқты ішкі дерттерден, сонымен қатар, өсек, өтірік, ғайбат, харам жеу, көзді тыймау сияқты сыртқы дерттерден де таза болуы шарт.

6. Ұстазды құрметтеу. Ұстазын сыйлау – білім алушының міндетті амалдарының бірі. Бұған оның алдында кішіпейілдік таныту, жүргенде алдына түспеу, есік ашып бірінші кіргізу, жөнсіз сұрақтармен мазаламау, бірінші болып сәлем беру сияқты істер жатады. Ұстазы бір мәселеге жауап берген кезінде «бәленше ол жайында былай деп айтқан» деудің өзі – ұстазға деген құрметсіздік. Мұның барлығы бұрынғы өткен ғалымдардың өз ұстаздарына көрсеткен құрметтерінен алынған. Әбу Ғубайд әл-Қасим ибн Саллам өзінің ғалымдарға деген құрметін былай деп білдіреді: «Мен ешқашан мухадистен кіруге рұқсат сұраған емеспін. Әрқашан оның өзі шыққанша күтетінмін. Өйткені, Алла Тағаланың: **«Егер сен оларға шыққанға дейін олар сабыр етсе, әрине өздеріне жақсы болар еді»** («Хужурат» сүресі,

5-аят), – деп айтқан сөздерін осылайша түсінетінмін».

7. Дұрыс сұрақ қоя білу. Жақсы сұрақ – білімнің жартысы. Кей кездері сағаттап жауабын таба алмаған сұрағыңыз ғалым адамнан сұрағанда бір мезетте-ақ жауабы табылып жататын сәттер болады. Алла Тағала Құранда: **«Егер білмесеңдер, білім иелерінен сұраңдар»** (Нәхл» сүресі, 43-аят), – деп айтады. Хадисте:

«Білместіктің шипасы – сұрақ», – деп айтқан. Екі адам білім үйрене алмайды. Оның біріншісі – тәкаппар, екіншісі – ұялшақ адам. Сол үшін де білім алғанда сұрақ қою тұрғысына келгенде, ұялшақтыққа салынбаған дұрыс. Ибн Шинаб атты ғалым: «Білім – қазына, оның кілті болса – сұрақ», – деп айтады. Ибн Аббастан (әкесі екеуіне Алла разы болсын): «Мұндай білімге қалайша ие болдыңыз?» – деп сұрағанда, ол кісі: «Сұрақ қоюды жақсы көретін тіл әрі парасатты ақылдың себебімен», – деп жауап қатқан. Осы орайда сұрақ қоюдың мынадай әдептерін білгеніміз жөн:

- Естуші адам қайтадан сұрамас үшін қойылатын сұрақ анық әрі түсінікті болу.
- Егер ұстаз басқа бір адамның сұрағына жауап беру үстінде болса, сабыр сақтап оны тосу. Өзің сұрақ қойғанда да жауап беріп жатса, оның сөзін бөлмеу қажет.
- Ұстазға сұрақ қойылған кезде ол беретін жауабын

сәл кешіктіріп, ойлану үстінде болса, басқалар одан бұрын жауап бермеуі тиіс. Қосымша айта кететін жайт, сұрақ қоюшы шынымен де өзін мазалап жүрген, дініне, иманына пайда беретін сұрақтарды үйрену, білу үшін қойып, пайдасыз бос сұрақтардан, өзі жауабын анық біле тұра сынау үшін қойылатын сұрақтардан аулақ болуы тиіс.

Білім Алладан болған нұр, әрі ол нұр тек таза жерге қонады. Имам Мәлік имам Шафиғиге айтқан сөзінде: «Расында Алла сенің жүрегіңде жарықтың нұрын салды, енді оны күнәлі істермен өшірме», – деген.

8. Алған білімімен амал ету. Білім алудағы негізгі мақсат – алынған біліммен амал ету. Міне, сонда білім пайдалы болып, өз иесін жәннатқа жетелейді. Асылында білім онымен амал етіп, Алла ризалығына бөлену үшін талап етіледі. Сондықтан да мұсылман адам өзіне берілген білімге шамасы келгенше амал етуі тиіс. Ардақты Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) хадисінде: **«Қиямет күні төрт нәрседен сұралмай, құлдың аяғы жылжымайды»,** – делінеді. Ол төрт нәрсенің бірі: **«...Біліміне қалай амал еткендігі»** (Табарани). Ғалымдарымыз білімі бола тұрып, білгеніне амал етпеген адамның ісі, өздеріне білім келгеннен кейін ақиқатқа бойұсынбаған кітап иелеріне ұқсатылатынын айтқан.

Думан НӘДІРҰЛЫ,

Шығыс Қазақстан облысының бас имамы

КИБЕРҚАУІПСІЗДІК ЖӘНЕ ДІН

Адамзат қоғамы түрлі дамуды бастан кешірді. Өмір сүру жағдаяттарын оңтайлы ету, еңбек өнімділігін арттыру, әсіресе жаугершілік замандарда қорғаныс пен шабуыл құралдарын жетілдіру қажеттілігі, жерасты пайдалы қазбаларын алу және оларды өңдеп, қолданысқа еңгізу қарапайым құралдар, аспаптар мен қару-жарақтардан бастап, қазіргі технологиялық прогресске дейінгі өркениеттің дамуына алып келді. Компьютер мен ғаламтор ұсынған мүмкіндіктер цифрландыруға жол ашты.

Ыбырай Алтынсарин бабамыз:
«Өнер-білім бар жұрттар
Тастан сарай салғызды;
Айшылық алыс жерлерден,
Көзіңді ашып-жұмғанша,
Жылдам хабар алғызды» – деп жырлаған жетістіктер жаһанданудың әсерімен елімізге де келіп жеткені қашан!

Қазақстан цифрлық бәсекеге қабілеттілік рейтингінде ТОП-35 елдің қатарына енді. IMD World Digital Competitiveness 2024 халықаралық рейтингінің де-ректіріне сәйкес, Қазақстан әлемнің 67 елі ішінде 34-орынға тұрақтап, цифрлық бәсекеге қабілеттілік саласындағы өз позициясын сақтап қалды. ТМД елдері арасында Қазақстан 1-орынды иеленді. Қазақстаннан кейін Ресей (36), Беларусь

(40), Украина (69), Молдова (79), Өзбекстан (87) және т.б. елдер орналасқан.

«Алмақтың да салмағы бар» демекші, әр жетістіктің өзіндік қиындықтары да болады. Өркениеттің бұл жетістіктері қылмыстың жаңа түрлеріне жол ашты. Атап айтқанда, кибербуллинг және сол арқылы жасалатын түрлі заңға қайшы әрекеттер.

Кибербуллинг – бұл цифрлық технологияларды пайдалана отырып қорқыту, қинау және жәбір көрсету. Мұндай әрекеттерге қарсы елімізде киберқауіпсіздік шаралары қолға алынады.

Киберқауіпсіздік дегеніміз – компьютерлік жүйелерді, деректерді, бағдарламалық жасақтарды және адамдарды киберқауіптер мен киберқылмыстардан қорғауға бағытталған технологиялар, үдерістер мен тәжірибелердің жиынтығы.

Ұлттық статистика бюросының былтырғы дерегі бойынша елорда тұрғындарына интернет-алаяқтардың кесірінен келтірілген залал мөлшері 2 млрд 600 млн теңгеден асып кеткен. 3 600-ден астам алаяқтық фактісі тіркелген. Ал бұл көрсеткіш республика аумағында 13 700-ден асады. Алаяқтардың арбауына түскендердің бәрі бірдей құқық қорғау органдарына жүгіне бермейтінін ескерсек, бұл цифрлар әлдеқайда көп болуы да ықтимал.

Өзіміздің жеке мәліметтерімізді әлеуметтік желілерге салғанда өте мұқият болуымыз керек. Себебі, мекенжай, телефон нөмірі, төлқұжат сияқты мәліметтер жарияланғанда алаяқтардың қолына түсуі мүмкін. Хакерлер аккаунтыңызды бұзып, оны басқа мақсатта пайдалануы мүмкін. Сондай-ақ жеке суреттер мен мәліметтерді өңдеп, басқа контекстте қолдануы мүмкін екенін де қаперге алыңыз.

Онлайн курстарға, жиналыстарға қатысатын адамдардың жеке деректері ұрланып жатады. Бұл – жеке өмірге араласу мен құқықтардың бұзылуына алып келеді. Сондықтан атам қазақтың «Сақтансаң, Құдай сақтайды» деген аталы сөзіне амал еткеніміз абзал деп ойлаймыз.

Интернет-алаяқтық осы кибербуллингке негізделді. Қазақстан Республикасы азаматтарының жеке мәліметтеріне қол жеткізе алатын мемлекеттік кейбір қызметкерлер, Ұлттық банк және екінші дәрежелі банктердің қызметкерлері мына нәрсені білулері тиіс: Еліміздің азаматтарының жеке мәліметтері құпия санына кіргендіктен, оларды үшінші тұлғаларға беріп

жіберу заң алдында қылмыс, діни тұрғыда үлкен күнә саналады.

Қазақстан Республикасы Конституциясы 18-бабының 2-тармағында: «Әркім өзінің жеке салымдары мен жинаған қаражатының, жазысқан хаттарының, телефон арқылы сөйлескен сөз-дерінің, почта, телеграф арқылы және басқа жолдармен алысқан хабарларының құпиялылығы сақталуына құқығы бар. Бұл құқықты шектеуге заңда тікелей белгіленген реттер мен тәртіп бойынша ғана жол беріледі» деп жазылған.

Демек, бұл мағлұматтар – аманат. Аманатқа қиянат жасау, діни тұрғыдан алғанда – екіжүзді адамның ісі. Ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Екіжүзді адамның үш белгісі бар: сөйлесе, өтірік айтады, уәде берсе, орындамайды, аманат тапсырылса, қиянат жасайды»**, – деген (имам Бұхари, имам Мұслим).

Қазақстан цифрлық бәсекеге қабілеттілік рейтингінде ТОП-35 елдің қатарына енді. IMD World Digital Competitiveness 2024 халықаралық рейтингінің деректеріне сәйкес, Қазақстан әлемнің 67 елі ішінде 34-орынға тұрақтап, цифрлық бәсекеге қабілеттілік саласындағы өз позициясын сақтап қалды. ТМД елдері арасында Қазақстан 1-орынды иеленді.

Кез келген адамның сыры қорғалуы тиіс аманатқа жатады. Хадисте Алланың ардақты елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Бір кісі екінші кісіге бір сөз айтып, екеуі тарқасса, әлгі сөз – аманат»**, – деген екен (Әбу Дәуіт, әт-Термизи).

Кибербуллинг арқылы біреудің жеке мәліметін қолды етіп, есепшотындағы қаржысын жымқырған адам ұрлық жасаған болып саналады. Ал қазақы ұғымда ұрлық түбі – қорлық! Ал адамның жеке мәліметіне қол жеткізіп, оның ар-намысына тиіп, оны әлгі құпия мағлұматтар арқылы бопсалау өз алдына қылмыс әрі

күнәлі іс екенін естен шығармау керек.

Алланың елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) **«Мұсылманның қаны, дүние мүлкі және ар-намысы мұсылманға харам»**, – деген (имам Бұхари, имам Мұслим).

Құранда Алла Тағала: **«Бір-біріңнің мал-мүлкіңді арам жолмен жемендер»**, – дейді («Бақара» сүресі, 188-аят). Сондай-ақ Жаратушымыз: **«Сендер адамзат (игілігі) үшін шығарылған, жақсылыққа шақырып, жамандықтан тыятын әрі Аллаға иланатын ең қайырлы үммет (қоғам) болдыңдар»**, – деп, Құран Кәрімде мұсылман қоғамының негізгі бағыт-бағдарын нақты айқындап берді.

Демек, ізгілік қоғамы өзі жақсы болумен қатар, өзгені жақсылыққа бастауымен, жамандық атаулыдан сақтандыруымен әрі Жаратушыға деген бек сенімімен ерекшеленеді екен. Жақсылыққа шақырып, жамандықтан тыю – қырық парыздың бірі. «Жақсыдан үй-

рен, жаманнан жирен», «Құдайдан қорықпағаннан қорық», – деген бабаларымыз.

Ізгіліктің ақ туын көтерген елде алдап соғу мен қулыққа жол жоқ, болмауға тиіс. **«Бізді алдап соққан бізден емес»,** – дейді Пайғамбар (Алланың оған салауаты мен сәлемі болғай).

Хәкім Абай: «Алдау қоспай, адал еңбегін сатқан қолөнерлі – қазақтың әулиесі сол», – деген екен. Яғни, әулиені шетелден бұрын өзімізден іздеу керек. «Қырықтың бірі – Қыдыр, мыңның бірі – уәли» дегендегі Қыдырымыз – Құран мен хадистегі Қыдыр ата болса, ал уәли деп отырғаны Құдайдың кез келген әулие құлы емес пе?!

Еліміздегі неше-түрлі қулық-сұмдыққа баратындар өз әрекеттерін орыс халқының «Хочешь жить, умей вертеться» деген мақалымен ақтап алғысы келетін болар... Бәлкім, өздері бұл мақалды қате түсінсе керек... Бұл мақалдың негізгі мәнін орыс тілі мен әдебиетінің майталмандарына қалдыра отырып, бұл мақаланы өзіміздің қазақтың бір аталы сөзіне

тоқталып, түйіндейік.

Қазақ атамыз: «Заманың түлкі болса, тазы боп шал» дейді. Қазақ заманың түлкі болса, сен де түлкі бол, демейді. Түлкі ненің нышаны? Қулықтың нышаны емес пе?! Ал тазы ит ше? Жеті қазынаның бірі – тазы адалдықтың, еңбекқорлықтың, ептіліктің белгісі емес пе?! Олай болса, қазекем, әлгі мақал арқылы «заманың қанша жерден қулық-сұмдыққа толы болса да, сен өзіңнің табанды еңбегіңмен, адалдығыңмен оза шауып, мақсат-мұратыңа адал жолмен жете біл» деп тұрғандай.

Мұсылман адам өзгеге тілімен де, қолымен де залал бермеген адам екендігі хадистен мәлім. Олай болса, компьютер мен смартфон сияқты озық жабдықтарға жүгініп, саусағының ұшымен болса да, кісі ақысына қол сұғып, күнәға кіріптар болып, қылмысқа барып қоядан Құдайым өзі сақтасын!

Қанат ЖҰМАҒҰЛ,
РАНТ мүшесі

МҰСЫЛМАНДАРҒА АРНАЛҒАН ІТ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ІТ технологиясы (Information Technology) ақпаратты өңдеу, сақтау, тарату және пайдалану үшін қолданылатын технологиялардың жиынтығы. Яғни интернет желісімен байланысты барлық салаларды толық қамтиды. ХХІ ғасыр – цифрлық технологиялар заманы. Ақпараттық технологиялар өміріміздің барлық саласына еніп, күнделікті тұрмысымыздың ажырамас бөлігіне айналды. Бұл үрдіс дін саласына да әсер етті. Бүгінде мұсылмандар үшін де арнайы жасалған түрлі ІТ өнімдер мен қызметтер бар. Олар дінді ұстануға, білім алуға және күнделікті өмірді жеңілдетуге көмектеседі.

Намаз уақыты мен құбыланы анықтау

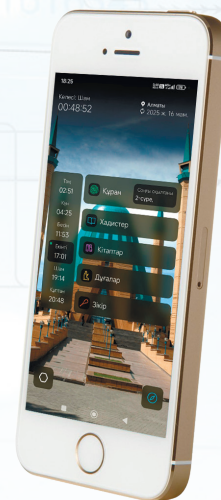
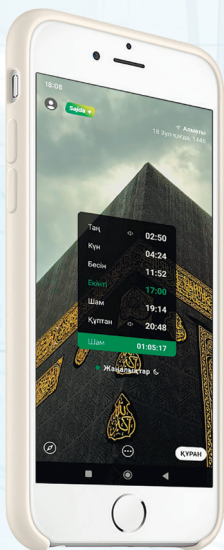
Мұсылмандар үшін намаз уақытын білу өте маңызды. Осы мақсатта әлемнің түкпір-түкпірінде қолдануға болатын мобильді қосымшалар жасалды. Мысалы, әлемдік Muslim pro, Ummah, бұларға қоса өзіміздің төл өніміміз **Sajda.kz** секілді әлемдік деңгейде танымал қосымшалар пайдалаушының орналасқан жерін анықтап, нақты намаз уақыттарын көрсетеді. Сонымен қатар бұл қосымшаларда құбыла бағытын көрсету функциясы да қарастырылған.

Құран оқу және тыңдау

Қасиетті құран кітабын оқу, тыңдау және түсіну үшін де көптеген заманауи құралдар бар. Құранның аудио нұсқалары, тәпсірлер, аудармалар және жаттауға көмектесетін қосымшалар кеңінен таралған. Олар араб тілінде әрі аудармаларымен бірге ұсынылады, оқуға және үйренуге өте қолайлы.

Ислами білім беру платформалары

Онлайн курстар мен білім беру сайттары мұсылман қауымына дін ілімдерін үйренуге мол мүмкіндік береді. Мәселен, **muftyat.kz** секілді еліміздегі ресми діни сайттар арқылы хадис, фикһ, тәпсір және сира сабақтары сынды бағыттарда білім алуға болады. Кез келген тақырыптарда уағыз-насихаттар тыңдауға мүмкіндіктер бар.

Халал өнімдерді анықтау

Кейбір мобильді қосымшалар мен веб-сервистер тағам өнімдерінің халал не харам екенін анықтауға мүмкіндік береді. Scan halal секілді сервистер штрих-кодты сканерлеу арқылы өнім туралы мәлімет береді. Немесе елімізде халал стандарттау сертификатын алып, сонымен жұмыс істеп жатқан мейрамхана, кафе, ет-дүкендері және т.б. жайлы толық ақпараттар көрсетіліп тұрады. Мәселен, Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының «Халал Даму» стандарттау және сертификаттау мекемесінің «Halal Guide» мобильді қосымшасы және halaldamu.kz веб-сайты бұл жағынан тиімді көмекші десек те болады.

Онлайн садақа және зекет беру

Қазір жақсылық жасау, қайырымдылық пен зекет беру үшін мешітке барудың да қажеті жоқ. Мобильді телефонда қосымшалар арқылы барлығы да көрсетілген. Қай жерге және кімге бергісі келсе де, «Уақып», «Зекет және қайырымдылық» қоры секілді қорларға аударатын мүмкіндіктер жасалған. Тіпті қазіргі таңда алтын мен күмістің бағасы да нақты көрсетіліп, дүние-мүлік мөлшеріне сай қанша зекет берілетініне дейін есептеп көрсетіледі.

IT технологиялардың ислам мәдениетіне әсері

Цифрлық құралдар мұсылмандарға діни міндеттерін оңай әрі тиімді орындауға мүмкіндік береді. Кейде том-том кітаптарды ашып табу керек болған қол жетімсіз ақпараттарды оңай табуға жәрдемші болады. Сондай-ақ ол деректерді қайдан алуға болатынын да көрсетіп, ізденушінің ісін жеңілдетеді. Сонымен қатар, бұл технологиялар ислам мәдениетін әлемге таратуға, мұсылман қоғамдары арасындағы байланысты күшейтуге септігін тигізеді.

Алайда «таяқтың екі ұшы болатыны» секілді IT технологияларды қолдануда шектеулер мен жауапкершілік бар екенін де ұмытпаған жөн. Мұсылман адам технологияны пайдалану кезінде шектен шықпастан шариғат талаптарына сай болуына, мазмұнның дұрыстығына және уақытты мақсатсыз ысырап етпеуге ерекше мән беруі керек. Пайдалы қосымшаларды, сайттарды қолданам деп отырып, басқа пайдасыз дүниелерді көруге болмайды. Керісінше жұмысына немесе білім алуына қатысты технологиялық игіліктерді пайдалана отырып, алтын уақытын үнемдеуге әрекет етуі керек.

Ақпараттық технологиялар – мұсылман қауымы үшін үлкен мүмкіндік. Дін ұстануды жеңілдетіп, білімге қолжетімділікті арттырады. Бұл заманауи технологияны ұтымды пайдалану әрбір мұсылманға

қажет. Одан жырақ қалу – қоғамнан кері қалу. Дегенмен технологияны дұрыс, саналы түрде пайдалану – әрбір мұсылманның жауапкершілігі. Өйткені ақпараттық технологиялар Құран түскен заманда болмағанымен, олардың мәні мен қолданылуына негіз болатын аят-хадистер бар. Ол аят-хадистер тікелей технология туралы айтпаса да, оны дұрыс әрі жауапкершілікпен пайдалану жөнінде бағыт береді. Мәселен, «Бақара» сүресінің соңғы аятында Алла Тағала: **«...Әркімнің істеген жақсылығы өз пайдасына және істеген жамандығы өз зиянына»,** – деп баяндап, адамның әрбір әрекетін өзінің жауапкершілігіне қалдырады. Яғни, ақпараттық технологияларды пайдамызға жарата аламыз немесе оны дұрыс және мақсатсыз қолдансақ зиянын көруіміз де ғажап емес. Сондай-ақ ардақты Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) ең танымал хадистерінің бірінде: **«Адам баласы екі нығметтің қадірін білмейді, олар – денсаулық пен бос уақыт»,** – дейді. Жоғарыда айтып өткеніміздей ақпараттық технологияларды мақсатсыз қолданар болсақ, әрі уақытымызды ысырап етеміз және денсаулығымызға да зардабы тиері сөзсіз. Сондықтан қолданар әрбір құрылғыны дүние-ақыретімізге пайдасы тиетіндей деңгейде қолдана білгеніміз абзал.

Ғазиз АХМЕТ,
РАНТ мүшесі

XXI ҒАСЫРДЫҢ ЖАҢА МАМАНДЫҚТАРЫ

Бүгінгі уақыт – ақпараттық технология мен цифрлы трансформация дәуірі. Ғылым мен техника көз ілеспес жылдамдықпен дамып жатқан уақытта бұрын-соңды болмаған жаңа кәсіптер мен мамандықтар пайда болып жатқанына бәріміз де куәміз. Өйткені көп нәрсе айлап, жылдап емес, күн сайын, тіпті сағат сайын өзгеруде. Бұл үрдіс әсіресе жастар үшін үлкен мүмкіндік әрі жауапкершілік. Себебі жастардың қабілетіне сай, қоғамға пайдалы, сұранысқа ие маман атануы өздері үшін өте маңызды.

Бұрын көптеген ата-ана баласына дәрігер, мұғалім немесе заңгер болуға үндейтін. Болашағын да соған сай жоспарлап, қажет десе, білім алатын қала мен ондағы оқу орнын да бірге таңдасатын. Ал қазір білім талап ететін балаға мүмкіндік тіпті көбейді. Соңғы уақытта көптеген мамандық иелеріне сұраныс азайып, олардың орнын өзге мамандықтар басып жатыр. Бұл әсіресе нанотехнология мен смартфондардың сәт сайын жаңарып, жасанды интеллектінің пайда болуымен тығыз байланысты. Әсіресе жасанды интеллект барлық салаға дендеп кіріп, мамандардың жұмысын жеңілдетуге,

уақытын тиімді пайдалануға септігін тигізуде.

Төменде аталатын заман «тудырған» мамандықтардың басым бөлігі жаңа технологиялармен байланысты. Бұлардан бөлек те жаңа мамандықтар баршылық. Біз тек соның ішінде атауы айрықша, алайда әлем, қоғам үшін маңызды алтауын ғана ұсынып отырмыз.

1 Киберқауіпсіздік маманы (Cybersecurity Specialist). Негізгі міндеті – компьютерлік жүйелер мен желілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Хакерлік шабуылдардан, вирустардан, ақпарат ұрлығынан қорғану жолдарын ұйымдастыру.

Кибершабуыл болған жағдайда деректерді қалпына келтіру және тергеу жүргізу. Қоғамға пайдасы – мемлекеттік органдар, банк пен аурухана секілді маңызды мекемелердің ақпаратының қауіпсіздігін сақтайды. Бұл өз кезегінде адамдардың жеке мәліметтерінің де құпиялығын қорғайды. Тіпті киберқауіпсіздік қызметі – діни тұрғыдан қарағанда аманатқа қиянат жасамау, өзгелердің мүлкі мен мәліметін қорғау сынды ислам қағидаттарына сай мамандық.

2 Data Analyst (Деректерді сараптаушы). Мұндай мамандық иелерінің негізгі міндеті – үлкен көлемдегі деректерді жинап, сараптап, нақты шешімдер қабылдауға көмектесу. Диаграмма, кесте, есептер арқылы ұйым жұмысының тиімділігін арттыру, сондай-ақ нарықтағы сұранысты болжау, тұтынушы әрекетін талдауға көмектеседі. Қоғамға пайдасы – шешім қабылдау процесін ғылыми негізге сүйеніп жасауға және экономикалық, әлеуметтік, медицина салаларында тиімді қызмет етуге мүмкіндік береді.

3 UX/UI дизайнер (Пайдаланушы интерфейсін жобалаушы). Бұл енді толықтай смартфон қолданушыларға қызмет көрсететін маман. Оның басты міндеті – веб-сайттар мен мобильді қосымшалардың қолданушыға түсінікті, ыңғайлы, әсем болуын қамтамасыз ету. Тіпті дизайн мен құрылымды адамның мінез-құлқына бейімдеп, гаджет қолданушының тәжірибесін оңтайландыруға мүдделі мамандық. Электронды қызметтердің сапасын арттыру арқылы халыққа қолайлы мүмкіндік жасайтындықтан мұндай кәсіп иелерін «қоғамға пайдалы адамдар» деп атасақ та жарасады. Халыққа қызмет ететін интерфейс құрастыру елге қажетті білім, медицина және мемлекеттік қызмет салаларында онлайн жүйелерді жетілдіреді.

4 Жасанды интеллект инженері (AI Engineer). Мақала басында жасанды интеллект жайлы көп айтылғандықтан бұған қатысты мамандық туралы да білгіңіз келген шығар. Ендеше ғасыр тудырған мамандықтың негізгі функцияларына тоқталар болсақ, машиналарға ойлау, үйрену, шешім қабылдау қабілетін беретін бағдарламалар жасау, Chatbot, автоматтандырылған жүйелер, машиналық көру сияқты технологияларды дамыту – осы мамандық иелерінің негізгі жұмысы. Сондай-ақ медициналық диагностика, көлік, қауіпсіздік, өндіріс салаларында қолданылатын

жүйелерді жасау секілді күрделі істерді жүзеге асырады. Қоғамға пайдасы – көп саланы автоматтандыру арқылы адам еңбегін жеңілдетеді. Денсаулық сақтау, ауыл шаруашылығы, логистика салаларына тиімділік әкеледі.

5 Экобелсенді агроинженер (Sustainable Agroengineer). Бұл – қазіргі кезде өте өзекті, алайда көпшіліктің тісі бата бермейтін, яғни жастар жаппай таңдайтын мамандықтар қатарында емес. Олардың негізгі міндеті – қоршаған ортаға зиян келтірмей, ауыл шаруашылығын тиімді жолмен дамыту, тамшылатып суару, органикалық тыңайтқыш, күн энергиясы секілді технологияларды енгізу. Сонымен бірге климаттың өзгеруіне бейімделген егін және мал шаруашылығына қатысты шешімдерді ұсынады. Қоғамға пайдасы айтпаса да түсінікті, қоршаған ортаны қорғау арқылы болашақ ұрпақтың өмір сүру сапасын жақсартыды және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

6 Онлайн білім беру маманы (EdTech Specialist). Бұл – көпсалалы мамандық түріне жататын қазіргі таңда сұранысы өте жоғары кәсіптің бірі. Елімізде әсіресе бес жыл бұрынғы әлемдік пандемия кезінде пайда болған мамандықтың негізгі міндеті – электронды оқу платформаларын жасау, дамыту және қолдау. Виртуалды сабақтар, интерактивті құралдарды пайдалану арқылы білім беру жүйелерін жобалау, мұғалімдер мен оқушыларға цифрлық білім беру тәсілдерін үйрету де қызметтік функциясына кіреді. Ал қоғамға пайдасы шалғайдағы білімге ұмтылған жастардың, жалпы тұрғындардың сапалы білімге қол жеткізуіне жол ашады. Сондай-ақ мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, білімнің қолжетімділігін арттырады.

Жаңа мамандықтар – заман талабы. Бірақ оларды игеру жолында имани тәрбие, адалдық, пайдалы болуға деген ұмтылыс қатар жүрсе – бұл кәсіби жетістікпен қатар, рухани кемелдікке де жол ашады. Оны игеру – тек материалдық табыс табу емес, сонымен қатар ұлтқа, қоғамға пайда келтіру, адал еңбек етудің бір жолы. Шариғатта әрбір кәсіптің адалдығы мен ниетке қарай берекесі болатыны айтылады. Алла Тағала қасиетті Құран Кәрімде: **«Әр адам еңбегінің ғана қарымын алады»** («Нәжм» сүресі, 39-аят) деп белгілі бір кәсіпті игеру, оны үйренуден кейін сол арқылы нан табудағы ниеті мен табандылығы қаншалықты маңызды екенін меңзейді.

Жанель ӨТЕГЕН

Тимур ОРЫНХАН,
ҚМДБ Цифрлық даму бөлімінің меңгерушісі:

ЦИФРЛАНДЫРУ ДІНИ ҚЫЗМЕТКЕ ЖАҢАША СЕРПІН БЕРДІ

– **Цифрлық даму бөлімінің Діни басқармадағы негізгі функциясы қандай?**

– Бүгінгі таңда кез-келген ұйымның тиімді қызмет етуі цифрлық мүмкіндіктерді дұрыс пайдалануына тікелей байланысты екеніне баршамыз куәміз. Діни басқарма да осы заман талабына сай цифрлық даму бағытын қарқынды түрде қолға алып отыр. Бұл істі үйлестіріп, жүйелі жүргізу үшін ҚМДБ Төрағасы, Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлының бастамасымен 2023 жылы арнайы Цифрлық даму бөлімі құрылды. Бөлімнің басты қызметі – Діни басқарманың барлық қызмет түрін, ішкі және сыртқы процестерін цифрландыру арқылы олардың тиімділігін арттыру және қоғамға ашық әрі қолжетімді ету.

Атап айтқанда, бөлімнің міндеттеріне ҚМДБ-ның веб-сайттарын дамыту, мобильді қосымшаларды әзірлеу, электронды платформаларды іске асыру, мүфтият қызметін автоматтандыру, ҚМДБ құжат айналымын цифрлық форматқа көшіру, жаңа цифрлық жобаларды әзірлеу және жүзеге асыру, VR виртуалды тур жобасын іске асыру, жасанды интеллект құралдарын әзірлеу және оларды қолдану және барлық жүйелердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету кіреді.

– **Бұрынғы автоматтандыру деген ұғым қазір цифрландыруға айналды. Цифрландыру ісі дін саласындағы қандай қызметтерге өзгешелік немесе жеңілдік әкелді?**

– Иә, бұрын автоматтандыру негізінен жеке бір процесті жеңілдету болса, қазіргі цифрландыру – барлық қызметті кешенді түрде электронды кеңістікке көшіруді білдіреді. Бұл өзгеріс дін саласына да айтарлықтай ықпал етті.

Бүгінде цифрландырудың арқасында мешіттер мен діни мекемелердегі көптеген қызмет түрлері халыққа бұрынғыдан әлдеқайда қолжетімді әрі жылдам ұсыныла бастады. Мысалы, садақа, зекет беру, құрбан шалуға онлайн тапсырыс беру сияқты игі істерді қашықтықтан жүзеге асыру мүмкіндігі пайда болды. Жамағаттың діни білім алу жолдары да кеңейді. ҚМДБ-ның ресми сайттары, әлеуметтік желідегі парақшалары мен каналдары арқылы діни білім алуды қашықтан меңгеру сияқты онлайн дәрістер қолжетімді болды.

Сонымен қатар, түрлі діни шаралар мен уағыз-насихаттар бұрын тек мешіт ішінде өтетін болса, қазір тікелей эфирлер, жазба видеолар арқылы кең аудиторияны қамтып отыр. Бұл әсіресе шалғай өңірлердегі жамағатқа үлкен мүмкіндік тудырды.

– **Өңірлердегі мешіттерде цифрландыру жұмыстары қалай жүзеге асып жатыр?**

– Өңірлердегі мешіттерде цифрландыру жұмыстары жүйелі түрде жүзеге асып келеді. Ең алдымен, мешіттердің ресми сайттарын ашу және оларды

уақытылы ақпаратпен толықтырып отыру қолға алынды. Бүгінде көптеген мешіттердің өзіндік сайттары бар және олар арқылы діни жаңалықтар, намаз уақыттары, іс-шаралар туралы ақпараттар тұрақты түрде жариялануда. Сондай-ақ, мешітке келушілердің электронды түрде онлайн садақа жіберу қызметін пайдалану мақсатында бірнеше банктің QR-кодтары берілген. Бұл бар болғаны қажетті QR-кодты сканерлеп тиісті қайырымдылық түрін таңдауға мүмкіндік береді.

– Киберқауіпсіздік жағы қалай? Діни басқарма сайттарына жиі шабуыл жасала ма?

– Киберқауіпсіздік – қазіргі таңда цифрлық технологияны пайдаланатын кез-келген ұйым үшін басты мәселенің бірі. Діни басқарма да бұл бағыттағы жұмыстарды айрықша бақылауда ұстайды. Бізге қарасты сайттар мен қосымшаларға қатысты белгілі бір дәрежеде кибершабуылдар тіркеліп тұрады. Бұл – интернет кеңістігіндегі жалпы қауіп-қатерлердің бір бөлігі. Алайда, оның алдын алу шаралары да қолға алынған. Әрбір ресми сайт пен жүйе сенімді серверлерде орналастырылып, арнайы қорғаныс қабаттарымен қамтамасыз етілген.

– VR технологиясы арқылы виртуалды тур жасау трендке айналды. Бұған қатысты қандай да бір идея, жоспарыңыз бар ма?

– Иә, расымен де VR (виртуалды шынайылық) технологиясы әлем бойынша қарқынды дамуда және бұл – біз үшін де өте қызықты әрі болашағы зор бағыт. Қазіргі таңда біз мешіттерге арналған виртуалды тур жобасын әзірлеу үстіндеміз.

Алдымен Астана қаласындағы республикалық маңызы бар мешіттерден бастау ойда бар. Виртуалды тур келуші жамағаттың VR көзілдірігін киіп, мешіттің ішкі-сыртқы көрінісімен, сәулетімен, тарихымен толық таныса алатындай форматта жасалады. Бұл жобаны жүзеге асыру арқылы, әсіресе еліміздің шалғай өңірлерінде немесе шетелде тұратын қандастарымызға мешіттерімізді қашықтан таныстыруға мүмкіндік ашылады. Сонымен қатар, діни туризмді дамытуға да өз үлесін қосады деп күтеміз.

– Жасанды интеллектпен жұмыс істеу жолға қойылған ба?

– Жасанды интеллект (AI) қазіргі заманның ажырамас бөлігіне айналды. Діни басқарма да бұл технологияның әлеуетін тиімді пайдалануға ерекше мән беріп отыр. Әзірге жасанды интеллект элементтері белгілі бір деңгейде пайдаланылып жатыр. Мысалы, мәтіндік ақпараттарды автоматты өңдеу, сұрақ-жауап жүйелері, мәтіндік талдау (анализ) сияқты жұмыстарда қажеттілік туындаған жағдайда AI құралдарын пайдаланып келеміз.

Алдағы уақытта мобильді қосымшалар мен сайттарда жамағат сұрақтарына алдын ала дайын жауаптар ұсынатын интеллектуалды чат-боттар әзірлеу жоспарда тұр. Бұл боттар шариғатқа, діни рәсімдерге қатысты ең жиі қойылатын сұрақтарға жауап беріп, имамдар мен кеңесшілердің жұмысын жеңілдетеді деп күтілуде.

Бір сөзбен айтқанда, жасанды интеллект мүмкіндіктері діни қызмет сапасын арттыру мақсатында кезең-кезеңімен енгізілуде.

– Әзірленген және жоспардағы мобильді қосымшалар мен сайттар туралы қысқаша айтып өтсеңіз.

– Қазіргі уақытта ҚМДБ-ға қарасты ресми 30 сайт жұмыс істейді. Одан бөлек, 4 мобильді қосымша, 2 электронды жүйеміз бар. E-Muftyat электронды ақпарат беру жүйесі 2021 жылдан бері Бас мүфти бастамасымен қолданысқа еніп келеді. Оның ішінде: Кадрлық қызметтерді басқару – имамдар мен діни қызметкерлердің деректерін орталықтандырылған түрде басқару, қызметтік тағайындаулар мен ауыстырулар процесін оңтайландыру. Мешіттерді онлайн тіркеу – Қазақстан бойынша мешіттерді ресми тіркеу, деректерін жаңарту және қызметін бақылау. Бұл жүйеде инвентаризация жүргізу функциясы да қарастырылған. Аталған модуль ҚМДБ-ға қарасты мешіттер, медреселер, оқу орындары мен басқа да мекемелердің материалдық-техникалық базасын есепке алу және бақылау үшін қолданылады.

Цифрлық даму бөлімі құрылғалы бері іске қосылған маңызды жобалар жөнінде айтсақ, Qurban 2020-2025 жобасы бүгінде жаңа форматта жұмыс істей бастады. Бұл сайтқа заманауи дизайн, автоматтандырылған төлем жүйесі, жаппай SMS тарату және жетекші банктермен интеграция қосылды. Muftyat App мобильді қосымшасы қолданушыларға Діни басқарма жаңалықтары, пәтуалар, мақалалар, сұрақ-жауаптар, кітаптар, дәрістер мен уағыздарды ұсынатын платформаға айналды. Діни бағыттағы сұрақтарға жауап іздеу үшін fatua.kz сайты жаңартылып, заманауи интерфейспен қайта іске қосылды. Қажылық маусымында Qaju Guide қосымшасы жұмысын бастап, қажылар мен ұмра өтеушілерге арналған тегін цифрлық көмекші болды. Қосымшада виртуалды тур, қажылық пен ұмраны өтеу тәртіптері, дұғалар, кітаптар, карта, хабарламалар және

туроператорлар тізімі секілді ақпараттар қамтылды. Ислам туралы білімді тереңдетуге арналған Islam Quiz интеллектуалды ойын қосымшасы мүфтият балансына өтті. Сондай-ақ биыл Рамазан айы қарсаңында арнайы MuftyatBot чат-бот қызметі іске қосылды. Бұл чат-бот арқылы қолданушылар өз сұрақтарын оңай жолдап, қажетті ақпаратты жылдам ала алады.

Ал қазіргі уақытта іске асырылып жатқан жобаларды атап өтсем, e-Quzhat – ҚМДБ-ның құжат айналымын толығымен цифрландыруға арналған жүйе, 3D Namaz – намаз оқуды үйретуге арналған визуалды анимациялық құрал, жоғарыда атап өткендей мешіттерге виртуалды саяхат – Қазақстанның көрікті мешіттерімен VR арқылы танысу. Виртуалды турды мүмкіндікке қарай қазақ, орыс, түрік, араб, ағылшын тілдерінде көруге болады. Hajj.kz – қажылар базасына негізделген веб-сайт. Қосымша мүмкіндіктер: туроператорлардың ресми реестрі, Қазақстан қажылық миссиясының қызметі туралы ақпарат, қасиетті орындардың картасы мен виртуалды турлары, қажылыққа арналған фикһтық және практикалық нұсқаулықтар, онлайн-кеңес беру және қажылық сұрақтарына жауап беру бөлімі, қажылықтан оралғандар үшін есеп беру және кері байланыс жүйесі.

Жалпы алғанда біздің мақсатымыз – әрбір қолданушыға өзіне қажетті діни ақпаратты оңай әрі тез табуға мүмкіндік беру. Жоғарыда аталған жобалардан бөлек, ҚМДБ Цифрлық даму бөлімі алдағы уақытта да осы бағытта белсенді жұмыс істеп, мұсылман жамағатының игілігі үшін жаңа жобаларды жүзеге асыруды жалғастырады.

Сұхбаттасқан Ермұрат НАЗАРҰЛЫ

ӘЛЕМДІ ӨЗГЕРТЕТІН 5 ЖАҢАЛЫҚ

Мына заман көз ілеспес жылдамдықпен дамып барады. Жасанды интелект, роботтар, жасанды тамақ өнеркәсібі, адамзаттың Марсты бағындырып, тұрақтай бастауы ертегі емес, уақыт өткен сайын шындыққа айналып келеді. Болашақта әлемді өзгертетін осындай бірнеше жаңалық туралы оқырмандарды құлағдар еткенді жөн деп таптық.

Кванттық компьютерлер

Ол – кәдімгі компьютерлер шеше алмайтын мәселелерді аз ғана секунд ішінде шешуге қабілетті құрылғы. Күрделі климаттық модельдерді құрастырып, ауыл шаруашылығына арналған болжамдарды да жасайды. Сондай-ақ химия және фармацевтикада жасушалар мен химиялық реакцияларды дәл модельдеу мүмкіндігі бар.

Кванттық компьютерлер – ақпаратты өңдеу тәсілі бойынша дәстүрлі компьютерлерден түбегейлі ерекшеленетін жаңа буын есептеу құрылғылары. Олар кванттық физиканың заңдылықтарына негізделіп жұмыс істейді. Әсіресе кванттық суперпозиция мен шырматылу (энтэнглмент) сияқты құбылыстарды пайдаланады.

Ерекшеліктері: Дәстүрлі компьютерлер биттермен (0 немесе 1) жұмыс істесе, кванттық компью-

терлер кubitтермен жұмыс істейді. Кubit бір мезгілде 0 және 1 мәнінде бола алады. Бұл – суперпозиция құбылысы.

Шырматылу (Энтэнглмент). Екі немесе одан көп кubitтер бір-бірімен шырматылғанда, олардың күйлері бір-біріне тәуелді болады. Бұл қасиет кванттық компьютерлерге параллель есептеулерді жүргізуге мүмкіндік береді.

Экспоненциалды жылдамдық. Кейбір есептерді (мысалы, үлкен сандарды көбейткіштерге жіктеу, молекулалық модельдеу) кванттық компьютерлер дәстүрлі компьютерлерден әлдеқайда жылдам есептей алады.

Бұл технологияға ерте бейімделмесек, Қазақстан цифрлық жағынан артта қалуы мүмкін. Сондықтан кванттық білімге инвестиция тартып, ерекше мән беру қажет.

Жасанды ет және азық-түлік

Жасанды ет туралы естігеніңіз бар ма? Болашақта зертханаларда ет өсіріліп сатылымға шығатын күн де алыс емес сияқты. Ол жануарлардың жасушаларынан алынып, арнайы биореакторларда көбейтіледі. Кейде бұл «зертханалық ет», «өсірілген ет» деп те аталады.

Жасанды ет және азық-түлік – бұл соңғы жылдары қарқынды дамып келе жатқан болашақтың азық-түлік технологияларының бірі. Ғалымдар жасанды еттің мынадай бірнеше артықшылықтары туралы да айта бастады.

1. Малды бордақылауға арналған жем өндіру үшін жұмыс істейтін зауыттардың жұмысы тоқтап, атмосфераға парниктік газдар аз бөлінеді.

1. Жануарлар етіне қарағанда инфекциялар мен антибиотиктерден таза болады.

2. Мал бағатын жерлер басқа мақсаттарға пайдаланыла бастайды.

Дегенмен жасанды еттің бүгінде кемшілік тұстары да бар екенін естен шығаруға болмайды. Атап айтқанда:

1. Бағасы қымбат (бірақ жыл сайын арзандап келеді);

2. Жаппай өндіріс деңгейіне жеткізу қиынға соғуда;

3. Дәмі мен құрылымы табиғи етке ұқсамайды (бірақ жыл сайын жақсарып келеді).

Мал шаруашылығы – қазақ халқының атадан балаға жалғасып келе жатқан негізгі кәсіптерінің бірі. Жасанды ет бұл салаға қауіп төндіруі мүмкін. Қазақстанның кең даласы климаттық зерттеулерге, жасыл технологияларды дамытуға аса ыңғайлы. Сондықтан мал шаруашылығын дамытуға мемлекет мүдделі болып, табиғи ет өндіруге бар күшті жұмылдыру қажет. Табиғи, экологиялық таза етіміздің бағасы жасанды еттен арзан, әрі дәмді болса, әлемдік тұтынушылар қазақтың етін таңдайды деп сенеміз. Басқа да азық-түлік түрлеріне де осыны айтуға болады.

Адам ағзаларын 3D-принтер арқылы басып шығару

Бұл мүшелер нақты адамның жасушаларынан жасалуы мүмкін. Адам ағзаларына деген сұраныс ешқашан маңыздылығын жойған емес. Күн сайын донор іздеп, үмітпен өмір сүріп жатқан жандар қаншама?! Қарыштап дамып келе жатқан ғылым бұл мәселені де жақын уақытта шешетін секілді. 3D-принтер арқылы зертханаларда адам ағзаларын өсіру технологиясы сізге қажет кез келген органды дайындап береді.

Бұл процесс биопринтинг деп аталады және ол тірі жасушалар мен биологиялық материалдарды қолданып, нақты адам ағзасының құрылымдарын 3D-принтер арқылы жасауды көздейді. Алдымен компьютерлік томография (КТ) немесе магниттік-резонанстық томография (МРТ) көмегімен науқастың ағзасының дәл моделін жасайды. Одан кейінгі процесс биосиянк (био-сия) деп аталады. Бұл сия тірі жасушалардан және басқа да тірек материалдардан тұрады. Алдымен сияны принтерге жүктейді. Ары қарай арнайы 3D-биопринтер әр қабатты біртіндеп басып шығарып, қажетті органның құрылымын жасайды. Басып шығарылған орган арнайы ортада өсіріле бастайды да жасушалар өзара әрекеттесіп, табиғи орган сияқты дамиды.

Қазіргі уақыттың өзінде теріні, құлақтың шеміршегін, жеңіл түрдегі сүйек тіндерін, ал болашақта бауыр, бүйрек, жүрек сынды күрделі ағзаларды да 3D принтер арқылы басып шығару жоспарлануда.

Гендік инженерия (CRISPR)

Адам гендерін өзгертіп, тұқым қуалайтын ауруларды жою немесе тіпті жақсартылған «супер адам» жасау технологиясы. **CRISPR-Cas9** – ДНҚ-ны өте дәл және оңай жолмен «қиюға» және «жөндеуге» мүмкіндік беретін генетикалық құрал. Қарапайым

тілмен айтқанда, бұл технология ДНҚ-дағы «қате» жерлерді тауып, оны түзетуге мүмкіндік береді. Бұл бұрын өте қиын немесе мүмкін емес болған.

Тұқым қуалайтын ауруларды, соның ішінде цистикалық фиброз, бұлшықет дистрофиясы, гемофилия сияқты гендік аурулар CRISPR көмегімен толық емделуі мүмкін. Ғалымдар рак жасушыларын танытын және оларды жоятын иммунды жасушаларды жасау үстінде.

Ауыл шаруашылығында гендік инженерия арқылы өнімділігі жоғары, ауруға төзімді өсімдіктер мен жануарлар өсірілуде. Бұл – химиялық пестицидтер мен антибиотиктерге тәуелділікті азайтады.

Роботтар

Роботтар өміріміздің ажырамас бөлшегіне айналу үшін технологиялық компаниялар күн-түн демей тер төгіп, уақыт өткен сайын жетілдіру үстінде. Бүгінде олар ең күрделі, қиын жаттығуларды жасай алады. Мысалы, жақында ғана «Boston Dynamics» компаниясының заманауи роботтары ерекше икемділігін көрсетті. Қазіргі күні сөз етіп кеткен машиналы оқытуды мобильді қабатқа орналастырса, ары қарай робот технологиясын нейронды желіге қосылуын бақылау ғана қалады. Содан кейін барлығымыз роботизацияның жаңа дәуіріне куә боламыз.

Робототехника және автоматтандыру – қазіргі және болашақтың ең маңызды бағыттарының бірі. Оның төмендегідей артықшылықтарын санамалауға болады:

Өндірісте:

- Жұмыс процесін жеделдетеді (мысалы, автомобиль, электроника өндірісі);
- Қателіктерді азайтып, өнім сапасын арттырады (Жапониядағы Toyota-ның құрастыру желілері);
- Қоймадағы тауарларды автоматты түрде тасымалдайтын роботтар (Мысалы: Amazon-ның қоймадағы Kiva роботтары).

Медицинада:

- Ота жасау кезінде жоғары дәлдікпен жұмыс істейтін хирургиялық роботтар;
- Қарт адамдар мен мүгедектерге көмек көрсететін көмекші роботтар.

Соңғы жылдары әлемде болып жатқан соғыстарда роботтар көп қолданыла бастады. Барлау жүргізетін дрондар, робот-сарбаздар, миналарды залалсыздандыратын немесе қауіпсіз жерлерді тексеретін автономды құрылғылар, барлығы дерлік – роботтар деуге болады.

Кеулімжай ҚҰТТЫ

ЗИРАТТАРДЫ ЦИФРЛАНДЫРУ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Цифрландыру – қазіргі замандағы басты трендтің бірі. Мемлекеттік басқарудан бастап, білім беру, денсаулық сақтау, тіпті жеке өмірімізге дейін цифрлық технологиялар енуде. Бұл үрдістен тарихи және рухани нысандар да шет қалмауы тиіс. Соның бірі – зираттар.

Зираттарды цифрландыру – ұлттық жадыны сақтау, ұрпақтар арасындағы байланысты үзбеу және тарихи мұраны келер ұрпаққа аманаттау жолындағы маңызды қадам. Бұл бастама көптеген елдерде жүзеге асырылуда және елімізде де өзекті мәселелердің бірі.

Зираттарды цифрландыру – бұл қабірлердің орналасуын GPS арқылы картаға енгізу, марқұм жайлы мәліметтерді (аты-жөні, өмір сүрген жылдары, суреттері) электронды жүйеге тіркеу. Сонымен қатар, QR-код арқылы келушілерге сол адам туралы ақпарат ұсыну мүмкіндігі де бар. Азаматтар арнайы мобильді қосымшалар

мен онлайн платформалар арқылы өз жақындарының зиратын оңай тауып, күтімін бақылап отыра алады.

Зираттарды цифрландырудың артықшылықтары

- 1 Тарихи мұраны сақтау.** Көптеген ескі зираттар қараусыз қалып, уақыт өте ұмыт болады. Ал цифрлы база арқылы әр қабірдің мәліметі сақталып, ұрпаққа мұра ретінде қалады.
- 2 Іздеудің оңайлығы.** Кейде адамдар алыста жүрген туыстарының қайда жерленгенін білмей жатады. Онлайн іздеу жүйелері арқылы бұл мәселе оңай шешіледі.

3 Күтім мен қорғау. Зираттар картада белгіленсе, оларды заңсыз қазудан, бүлдіруден қорғау жеңілдейді. Сонымен қатар, қай зираттың қандай жағдайда екенін бақылауға болады.

4 Рухани-танымдық маңызы. Ерекше тарихи немесе мәдени маңызы бар зираттар сандық форматқа көшірілсе, ұмыт қалған есімдерді жаңғыртуға мүмкіндік туады. Белгілі тұлғалардың зираттарында QR-код арқылы кішігірім биография және тарихи мағлұматпен танысуға болады. Бұл әсіресе мектеп оқушылары мен туристер үшін пайдалы.

5 Қауіпсіздік пен заңдылықты сақтау. Заңсыз жерлеуді, жер телімдерін рұқсатсыз пайдалануды болдырмауға көмектеседі. Сыбайлас жемқорлыққа жол бермеу тетігі ретінде де қызмет етеді (мысалы, орын бөлу кезінде әділдік орнайды). Сондай-ақ бос және толған орындарды көруге болады. Жерлеу орнын броньдау, рұқсат алу процесі жеңілдейді.

Бүгінде Қазақстанда зираттарды цифрландыру жұмыстары пилоттық деңгейде жүріп жатыр. Алматы, Атырау, Шымкент қалаларында жергілікті әкімдіктер мен еріктілердің көмегімен алғашқы бастамалар қолға алынды. Соңғы кездері ата-бабаларының қайда жерленгенін таппай, іздеу салып жатқан ұрпақтар бар. Зираттар базасын құру осындай іздеу жұмыстарын жеңілдетуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ үш тілде жасалынатын бұл қызметті елімізде ғана емес, шет мемлекеттердегі азаматтар да қолдана алады. Ел аумағындағы зираттарды цифрландыру жұмыстарын бізбен меморандум негізінде «ҚазАэроСпейс», «Жеті ата» және «Sharapat-Digital» компаниялары жүргізуде. Ол үшін арнайы жұмыс тобымен бірге облыс орталықтары мен республикалық маңызы бар қалаларда осы тақырыпта семинарлар өткіздік. Семинарларда зираттар туралы деректерді орталықтандырудың, жерлеу үшін бөлінетін учаскелердің реттілігін сақтаудың маңызын түсіндіріп, облыс орталықтарындағы 910 гектар мұсылман зиратын цифрландыру ісіне атсалыстық. Аталған меморандум аясында 2025 жылдың соңына дейін жалпыға қолжетімді jerleu.kz платформасын іске қосуды жоспарлап отырмыз. Ал жақында «Qamqor-Sharapat» салттық қызмет орталығының janaza-qyzmet.kz ресми сайты іске қосылды.

Аталған сайтта жаназа және жерлеу рәсімдеріне қатысты шариғатқа сай толыққанды ақпараттар жинақталған. Атап айтқанда, жаназа мен жерлеу қызметтері, шариғи үкімдер, рәсімдердің орындалу тәртібі, сұрақ-жауап бөлімі, орталықтың аймақтық филиалдары мен бөлімшелері туралы мәліметтер қолжетімді.

Сайттың негізгі мақсаты – еліміздегі діни рәсімдердің бірізділікпен орындалуын қамтамасыз ету, халыққа шариғатқа сай жаназа қызметтерін ұсыну және ақпараттық-танымдық бағытта кеңес беру. «Qamqor-Sharapat» орталығы Қазақстанның барлық өңірлерінде қызмет көрсетіп, ел ішінде біртұтас діни тәжірибенің қалыптасуына өз үлесін қосып келеді.

Айта кетейік, сайтта жаназа рәсімдеріне қатысты жиі қойылатын сұрақтар мен жауаптар, мәйітті жуу, кебіндеу, жерлеу, жаназа намазының тәртібі жайлы пайдалы материалдар және жаназаға қатысты пәтуалар да жарияланған.

«Qamqor-Sharapat» салттық қызмет ету орталығының бастамаларына жергілікті халық пен билік тарапынан қолдау көрсетіліп, нәтижесінде Қазақстан Республикасы Парламенті депутаттарының «Жерлеу және жерлеу ісі туралы» заң жобасын әзірлеу туралы ұсынысы негізінде Үкімет басшысының тапсырмасымен

тиісті мемлекеттік органдардан жұмысшы тобы құрылды. Аталған заң жобасында жерлеу орындарының мемлекеттік цифрлық есебін жүргізіп, оны мемлекеттік органдардың дерекқорларымен біріктіру мәселесі де қарастырылуда.

Зираттарды цифрландыру – рухани жаңғырудың нақты көрінісі. Бұл – өткенге құрмет, болашаққа деген жауапкершілік. Цифрлы форматта тіркелген әр зират – ұлт тарихының бір парағы. Сондықтан бұл бастама қоғам, мемлекет және әрбір азамат үшін маңызды. Уақытында қолға алынса, келешек ұрпақ ата-бабасын ұмытпай, тарихи жадыны сақтай алады. Ал тарихи жады өз кезегінде ұлттық сана мен бірегейлікті қалыптастырып, қателіктерден сабақ алуға көмектеседі. Дәстүрдің сақталуын қамтамасыз етуге, бірлікті нығайтуға ықпал етеді.

Мейрамбек ҚАБЫЛЕБЕКҰЛЫ,
ҚМДБ «Qamqor-Sharapat» салттық қызмет көрсету
орталығының директоры

GPT-5

СНАТGPT ЖӘНЕ ДІНИ СҰРАҚТАР: ЖАУАПКЕРШІЛІК КІМДЕ?

Бұл тақырыпқа кірмес бұрын дініміздің мағлұматтарды, әсіресе, діни ақпараттарды қалай жеткізетінін еске түсірейік. Алла Тағала адам баласына дінді пайғамбарлар арқылы танытқаны баршамызға белгілі. Яғни, құдіретті Жаратушымыз бізге тек Құран Кәрімді түсіріп, енді оны өздерің оқып, оған амал етіндер деп бұйырмады. Себебі, ондай жағдайда адамдардың қасиетті кітапта келген мағлұматты дұрыс ұғып, оны қалайша жүзеге асыру керек екендігін тиісті деңгейде түсіне алмауы – табиғи заңдылық.

Құранда пайғамбарларды жіберу турасында кейбір аяттарға назар салсақ:

- «Біз елшілерімізді (пайғамбарлықтарына айғақ болатын) анық дәлелдермен (мұғжизалармен) жібердік. Адамдар әділдікті ұстансын деп елшілермен бірге кітап пен әділдік таразысын да түсірдік» («Хадид» сүресі, 25-аят).

- «Расында, Алла мүміндерге өз араларынан бір пайғамбар жіберу арқылы үлкен жақсылық жасады. Пайғамбар оларға Алланың (Құрандағы һәм болмыста көрініс тапқан) аяттарын оқып түсіндіреді, (ой-саналарын теріс ойлар мен қате түсініктерден, жүректерін жалған сенімдерден және өмірлерін күнә атаулыдан) арылтып тазартады, сондай-ақ оларға Кітап пен хикметті (яғни Кітапты дұрыс түсіну әрі жүзеге асыру жолдарын, ондағы пәрмендер мен тыйымдардың хикметін һәм жаратылыс пен түрлі құбылыстардың мән-

мақсатын) үйретеді. Шүбәсіз, бұдан бұрын олар анық адасуда еді» («Әли Имран» сүресі, 164-аят).

Алла елшісі Мұхаммед те (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) бір хадисінде: «**Мен сіздерге әке сияқтымын. Сіздерге үйретемін...**» деген (Әбу Дәуіт).

Біз өмір бойы бір нәрсе үйреніп жүреміз. Алайда тек қана мағлұматтарды игерумен ешкім дұрыс маман бола алмайды. Мектеп қабырғасынан бастап жоғары оқу орындарына дейін, оған қоса түрлі курстарға қатысқан кезде де әрдайым білікті мамандарға мұқтажбыз. Егер барлығы тек кітап оқып, бәрін игере алатын болса, неге өздері тиісті саланы зерттеп білікті маман болып шықпайды?! Тура солай діни мәтіндерді түсініп, жауаптарды алуға білікті мамансыз іс қиынға соғады. Оны да оңай түсіндіретін тиісті адамы болуы керек. Алла елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) басқа бір сөзінде осы мәселені нақты айқындатып түсіндірген:

«Расында, Алла Тағала мені қиындық тудырушы да, қинаушы да етіп жіберген жоқ. Бірақ мені үйретуші әрі жеңілдетуші етіп жіберді» (Имам Мұслим).

Жеңілдетудің ішіне дінді дұрыс әрі оңтайлы түсіндіру де кіреді. Алла елшісі көз жұмғаннан кейін бұл аманатты ғалымдар жүзеге асыруда. Шариғат маманы болу үшін де оның өзіндік шарттары бар. «Ұстазы жоқтың ұстазы – шайтан», «Кімде-кім білімді тек кітаптан ала берсе, көп қателіктер жасайды» деген сөздер бекер айтылмаған. Сондықтан да, ғасырлар бойы ғалымдардан білім алмаған кісі, тіпті ғұлама болып кетсе де мұсылман қоғамында төмен бағаланатын.

Сол себепті кітаптарға, энциклопедияларға, басқа да ақпарат құрал-дарына білім алу үшін, даму үшін жүгіну, оқу мақтаулы іс-әрекет болғанына қарамастан, маман болмаған кісіге өз бетінше аталмыш ақпаратқа сүйеніп қандай да бір шариғи үкім шығаруына болмайды.

Мұны түсінсек, діни сұрақтардың жауабын, мәселелердің пәтуасын жасанды интеллект арқылы іздеудің қаншалықты пайдалы немесе қауіпті екенін түсінген боламыз. Жасанды интеллект – жиналған ақпаратты қолдана отырып, кез келген тапсырманы орындайтын алгоритмдік жүйе. Ол адамның қолынан келе бермейтін тапсырмаларды оңай әрі тез орындай алады. Шағын жобаларды іске асыру бағытында да жасанды интеллектің мүмкіндігі шексіз екенін аңғарып жүрміз. Оның шариғи сұраққа жауап беруде, жалпы пәтуа беру саласында мынадай жақсы жақтарын байқауға болады:

– Пәтуаларды тақырыптарына, ғалымдардың пікірлеріне, түрлі көзқарастарға қарай жүйелей алады. Осы арқылы пәтуа іздеуші адам керек ақпаратты оңай табады. Сонымен қатар, ол онлайн платформалар мен интеллектуалды чат-боттар арқылы діни мамандармен тікелей байланыс жасауға мүмкіндік бере алады.

– Пәтуаларды әртүрлі тілдерге аударуға болады. Бұл – шариғат білімін сан-алуан халықтарға жеткізуге көмектесетін маңызды мүмкіндік (Марьям Шауқи Абдуррахман, «Білім беру саласындағы жасанды интеллекттің қолданылуы», 5-бет).

– Интернет пен мобильді қосымшалар арқылы пәтуаларды қолжетімді етеді. Қолданушылар оларды тиімді түрде іздеп, шариғи үкімге жедел қол жеткізе алады.

– Шариғат кітаптары, мақалалар, бұрынғы пәтуалар сынды үлкен көлемдегі мәліметтерді талдап, сұрақтарға нақты жауап бере алады.

Иә, жасанды интеллект сұраушының сұрағына жедел

жауап бере алады. Бірақ дұрыс жауап беруіне ешкім кепілдік бере алмайды. Сол себепті оның жағымсыз жақтары бар екенін ескеру қажет:

– **Мәтіннің шынайы мағынасын толық түсінбеу.** ЖИ адамның терең түсіну қабілетіне ие емес. Мәселен, талақ (ажырасу) мәселесі секілді күрделі жағдайлар адамның эмоциясы мен контекстін толық білуді қажет етеді. Ал ЖИ мұндайда шынайы үкім бере алмай қалуы мүмкін.

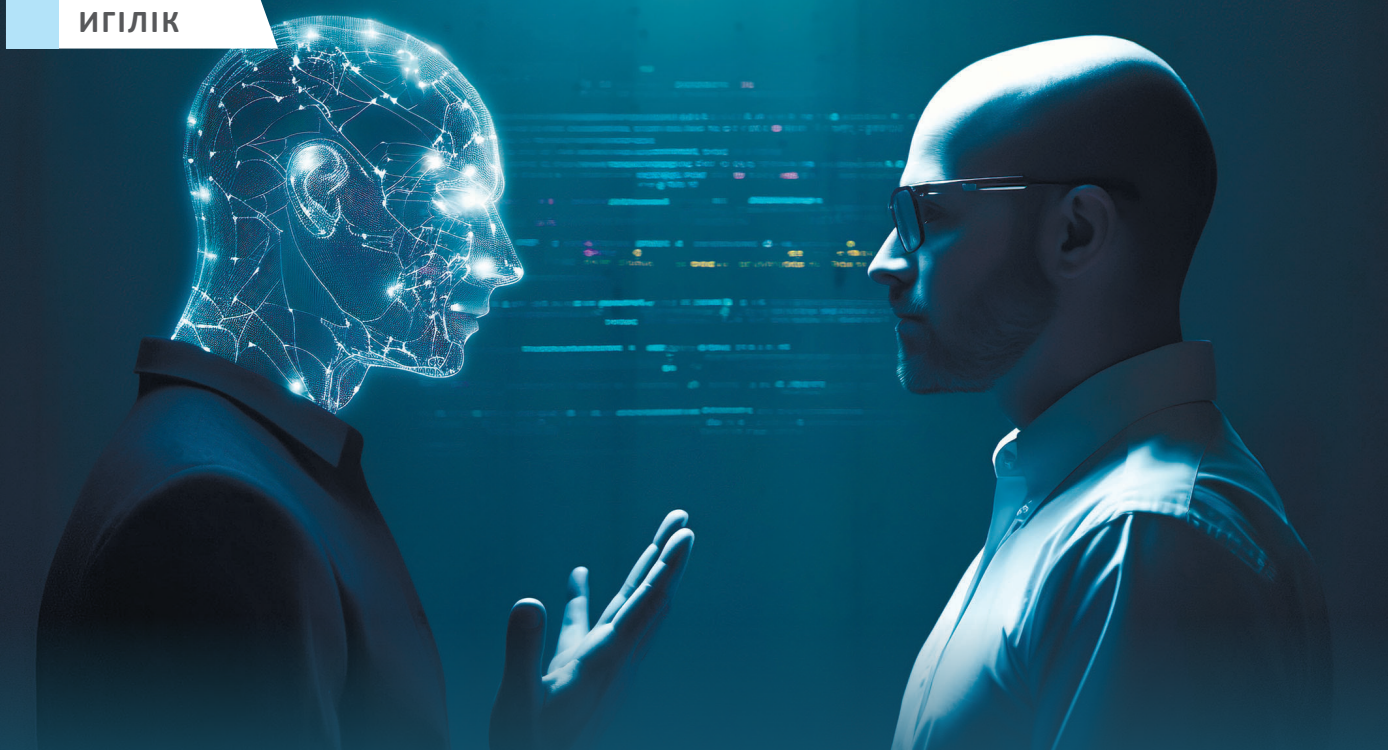
– **Адамдық факторын елемей.** Жасанды интеллект сұрақтарға автоматты түрде жауап беріп, мәселенің ар жағын аңғармай, тек бер жағымен шектеледі. Әсіресе, қаржылық даулар секілді күрделі мәселелерде екі тарапты тыңдамастан жауап беру мүмкін емес. Сұрақты қойған адам мәселені тек өз жағынан көруі мүмкін. Ал шариғи маман болса, қосымша сұрақтарды қойып, нақтылап, әрі екі тарапты да тыңдап, мәселені барлық қырынан көре алады.

– **Сенімсіз, күмәнді сайттардың ықпалы.** Кейбір сайттар мен платформалар шариғатқа қайшы келетін пәтуаларды жариялап, теріс ақпарат береді. ЖИ мұндай жағдайларда дұрыс пен бұрысты ажырата алмайды. Бұл жағы өте қауіпті. Оны оқыған адам адасушылыққа бойын ұрындыруы әбден мүмкін.

– **Фиқһ негіздерін түсінбеу.** Жасанды интеллект мәзһабтардың негіздерін шатастырып, әртүрлі кітаптардан алынған үкімдерді біріктіріп, бұрыс тұжырымға келуі ықтимал. Себебі ол ижтиһад (шариғат үкімін шығару) жасай алмайды, тек бар деректерді біріктіреді.

Қорыта келгенде, жасанды интеллект – адам қолымен жасалған құрал. Оған мәліметті адам береді, ал ол соны ғана өңдей алады. Сондықтан ол арқылы ұсынылған жауаптарды шариғи үкім ретінде қабылдамауымыз керек, тек мәселе бойынша жалпылама түсінік ретінде қарастырғанымыз жөн. Нағыз пәтуаны тек білікті ғалымдар мен шариғат мамандары бере алады. Сондықтан ЖИ-ді діни тақырыпта қолдануда өте абай болуымыз қажет. Нәтижесіне өзіміз ғана жауап береміз. Қателікке бой алдырсақ, Алланың алдында күнә арқалайтынымыз сөзсіз. Құранда: **«Білмесеңдер, білім иелерінен сұрандар!»** («Нахыл» сүресі, 43-аят) делінген. Шариғи пәтуа – терең білімге, тәжірибеге және мәселені жан-жақты талдауға негізделетін күрделі әрекет. Осыны естен шығармайық.

Тамирлан ДАРХАНҰЛЫ,
РАНТ мүшесі

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ӘЛЕУЕТІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

XXI ғасыр – технологиялар ғасыры. Жаңа дәуірдің шекарасын сызып, адамзат дамуының бағытын күрт өзгерткен құбылыстардың бірі – жасанды интеллект (ЖИ). Кеше ғана ғылыми фантастика ретінде қабылданған бұл ұғым бүгінде күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды. Ақылды жүйелердің адам қызметін жеңілдетіп, кей жағдайда алмастыруы бізді таңғалдырып қана қоймай, ойлануға мәжбүр етеді. ЖИ – жай ғана технология емес, ол – өркениет қозғалтқышы, болашақтың іргетасы.

Жасанды интеллект – бұл машиналардың адам секілді ойлап, үйреніп, шешім қабылдау қабілеті. Ол ұғым ретінде алғаш рет 1956 жылы Дартмут конференциясында пайда болғанымен, шынайы серпіліс соңғы онжылдықта ғана орын алды. Қазір ЖИ алгоритмдері мәтін жазудан бастап, медициналық диагноз қоюға, өнер туындыларын жасауға дейінгі әртүрлі салада қолданылады.

PwC компаниясының есебіне сүйенсек, 2030 жылға қарай ЖИ жаһандық экономикаға 15,7 триллион доллар көлемінде пайда әкеледі. Бұл – барлық салада өнімділіктің артуы, жаңа жұмыс орындарының пайда болуы, инновациялық шешімдердің дамуы есебінен жүзеге аспақ.

Жасанды интеллекттің мүмкіндіктері күн сайын кеңейіп, түрлі салаларда нақты нәтижелерін көрсетуде. Медицина – соның айқын бір мысалы. Қарапайым тіл-

мен айтқанда, жасанды интеллект қатерлі ісік секілді күрделі ауруларды 95 пайызға дейін дәл анықтай алады. Бұл көрсеткіш дәстүрлі диагностикалық әдістерден әлдеқайда жоғары. Мәселен, IBM Watson Health сынды жүйелер науқастың жеке медициналық мәліметтерін сараптай отырып, оған сәйкес емдеу жоспарын ұсына алады. Бұл – дәрігердің жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, емдеудің дәлдігі мен тиімділігін арттырады.

Осындай технологиялар рентген және МРТ сияқты құралдармен алынған деректерді өңдеуге де бейімделген. Мысалы, сүт безі қатерлі ісігін ерте кезеңде жоғары дәлдікпен анықтау мүмкіндігі артып келеді. Ең маңыздысы, бұл жүйелер әр науқастың жеке жағдайына қарай бейімделіп, оның медициналық тарихы мен физикалық жай-күйіне сүйене отырып қызмет көрсетеді. Әсіресе онкологиялық аурулар секілді күрделі диагноздар мен ұзақ мерзімді емдеу процестерінде

жасанды интеллекттің көмегі баға жетпес. Мұндай технологиялар дәрігерге жетпей-ақ алғашқы сараптама жасап, науқастың жағдайына сай алдын ала ұсыныстар беріп, емханадағы ұзын-сонар кезек пен жүйке жұқаруына тосқауыл болар еді.

Ауыл шаруашылығы саласында да жасанды интеллект деректерге негізделген шешім қабылдау жүйесіне айналууда. Дрондар мен сенсорлар арқылы егіс алқабының жағдайын бақылап, топырақтың ылғалдылығы мен құрамын, ауа райының өзгерістерін нақты тіркеуге болады. Ал осы деректерді жасанды интеллект алгоритмдері өңдеп, егіннің өсуін болжайды, зиянкестердің таралу ықтималдығын алдын ала анықтайды және тыңайтқышты нақты мөлшерде есептеп береді. Бұрын мұндай шешімдер шаруалардың тәжірибесіне сүйеніп жасалса, бүгінде бұл процестер ғылым мен технологияның қолдауына сүйеніп, әлдеқайда тиімді бағытқа бет алды.

Білім беру саласында да жасанды интеллекттің әлеуеті арта түсуде. Адаптивті оқыту жүйелері әр оқушының білім деңгейін, оқу қарқынын, түсіну ерекшеліктерін сараптап, соған сәйкес мазмұн мен тапсырма ұсынады. Мұндай технология ұстаздарға жекелендірілген оқыту мүмкіндігін ұсынып, оқу үрдісін тиімді ұйымдастыруға ықпал етеді.

Бұл оқушының білім сапасын арттырып қана қоймай, мұғалімнің уақытын үнемдеуге де мүмкіндік береді.

Қазақстанда ЖИ-ді дамытудың алғашқы қадамдары «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы арқылы жүзеге асырылуда. Бағдарламаның негізгі бағыттарының бірі – жасанды интеллект технологияларын енгізу мен дамыту. 2024 жылы ҚР Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрілігі «ЖИ бойынша ұлттық стратегия» жобасын әзірледі. Оның мақсаты – 2030 жылға дейін Қазақстанды Орталық Азиядағы ЖИ хабына айналдыру.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Astana Hub инновациялық экожүйесіне барған сапарында: «Білім мен инновацияға негізделген экономика құру қажет. Технологиялық және экономикалық тұрғыдан озық ел болу үшін, ең алдымен, адам капиталы, цифрландыру және жасанды интеллект саласын дамытуға баса мән беру маңызды. Қазіргі заманда онсыз болмайды. Себебі қазір күллі әлем жұртшылығы цифрлық әлемде өмір сүріп жатыр деуге болады. Сарапшылардың айтуынша, жасанды интеллект технологиясының тиімділігі жыл өткен сайын арта түспек.

Сондықтан алдымызда ауқымды міндеттер тұр. Қазақстан Еуразиядағы аса ірі цифрлық хабқа айналуға тиіс. Цифрлық даму мәселесіне тың, жаңаша көзқараспен қарау қажет», – деген болатын.

Бүгінде Қазақстандық университеттер мен ғылыми орталықтар ЖИ саласында зерттеулер жүргізіп жатыр. Назарбаев Университеті мен әл-Фараби атындағы ҚазҰУ сынды оқу орындарында арнайы зертханалар ашылып, машина оқуы, деректерді өңдеу, тілдік модельдер бойынша жобалар қолға алынды. Қазірдің өзінде ЖИ негізінде жұмыс істейтін бірнеше отандық стартаптар бар. Мәселен, Sergek – жол қозғалысын бақылау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесі. Alem School – жасанды интеллект арқылы оқушылардың қабілетін анықтайтын платформа. Tumar – қазақ тіліндегі деректерге негізделген ЖИ көмекшісі.

Жасанды интеллект қарапайым міндеттерді автоматтандырудан бастап, күрделі процестерді оңтайландыруға дейінгі кең ауқымды жұмыстарда таптырмас көмекшіге айналды. Цифрлық дәуірде ЖИ-дің көмегімен күнделікті тапсырмаларды автоматтандыру аса өзекті мәселеге айналып отыр. Мысалы, роботтандырылған үдерістерді автоматтандыру (RPA) жүйелері деректерді

енгізу, шот-фактураларды өңдеу, электрондық поштаны басқару сынды рутиналық жұмыстарды тиімді атқара алады. Бұл тәсіл уақытты үнемдеуге және қағазбастылықты азайтуға мүмкіндік береді. Мұндай жүйелер, әсіресе, күнделікті ондаған құжатпен жұмыс істейтін мұғалімдер мен кеңсе қызметкерлері үшін өте пайдалы, оған қоса олар құжаттарды жылдам әрі жүйелі түрде өңдеуге мүмкіндік алады.

ЖИ шешімдерінің ашықтығы мен бейтараптығы – үлкен сұрақ. Егер ЖИ алгоритмдері бұрмаланған деректермен үйретілсе, ол әділетсіз шешімдерге әкелуі мүмкін. Бұл әсіресе құқық қорғау мен қаржылық шешім қабылдау салаларында қауіпті. ЖИ – құрал. Ол жақсылыққа да, жамандыққа да қызмет ете алады. Адамзат үшін ең маңыздысы – осы құралды қалай пайдаланатынымыз. ЖИ-мен бірге өмір сүруді үйрену – болашақтың басты дағдысына айналмақ. ЖИ – келешек емес, бүгінгі шындық. Ал бұл шындыққа лайық болу – біздің қолымызда.

Сағым МАТҚАЛИ,
ҚМДБ Дін істері және талдау бөлімінің маманы

РwC компаниясының есебіне сүйенсек, 2030 жылға қарай ЖИ жаһандық экономикаға 15,7 триллион доллар көлемінде пайда әкеледі. Бұл – барлық салада өнімділіктің артуы, жаңа жұмыс орындарының пайда болуы, инновациялық шешімдердің дамуы есебінен жүзеге аспақ.

БАЛА ЖӘНЕ ГАДЖЕТ: ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Қазіргі таңда технология, соның ішінде гаджеттер кез-келген адамның өмірінде маңызды рөл атқарады. Технология көптеген салаларда таңғажайып жетістіктерге жол ашуда, әсіресе білім беру, зерттеу салаларында кең қолданысқа ие. Тұрмыста пайдалы тұстары да аз емес. Алайда адамды өзіне баурап алып, тәуелді ететін қыры да баршылық.

«Гаджет» сөзі – шағын, бірақ күрделі электронды құрылғыны білдіреді. Оның қатарына смартфон, планшет, «ақылды» сағат, ойын құрылғылары т.б. жатады. Қазір екі жасар баланың өзі гаджеттерді оңай пайдаланады. Ата-анасының әрекеттерін қайталау арқылы бала да тез үйренеді. Тіпті гаджеттер баланы тыныштандырудың «тамаша» құралына айналды десек болады. Бала телефонға телміріп отырған уақытта ата-ана жан тыныштығын тапқандай күй кешеді. Алайда «виртуалды шындық» атты шексіз әлемде баласын жоғалтып алу қаупі барын сезе бермейді. Гаджеттерді шектен тыс пайдаланудың денсаулыққа, мінез-құлыққа кері әсері бар.

Денсаулыққа кері әсері

Экран жарықтығы, көз бен экран арасындағы қашықтық және пайдалану ұзақтығы – бұлардың барлығы көру қабілетіне және жалпы денсаулыққа кері

әсер етеді. Гаджеттерді шамадан тыс пайдалану көру мен есту қабілетінің бұзылуына әкеледі, сондай-ақ баланың денесі дамитын уақытта қозғалыссыз қалуына, яғни жалпы физикалық белсенділіктің азаюына себеп болады. Гаджетке тәуелді баланың бойында агрессия болады. Кейбір балалар гаджетті таппаған жағдайда ашуланып, эмоцияларын тежей алмайды. Одан бөлек гаджеттердің экранынан шығатын көк жарық кешкі уақытта миға «таң атып келеді» деген жалған сигнал береді. Бұл миға ұйқы гормонын өндіруге кедергі келтіреді.

Оқшаулану

Гаджетке тәуелді бала өз әлемінде өмір сүреді. Алайда балаға жастайынан қоғамның бір мүшесі екенін сезіндіріп өсіру өте маңызды. Әлеуметтанушылардың айтуынша, уақыт өте келе бала жалғыздыққа бейімделе бастайды. Шын өмірдегі достықтан гөрі қолындағы

құрылғымен «электронды достықты» орнату жеңіл көрінеді. Бұл жайт тұлға аралық қарым-қатынас дағдылардың дамуына кедергі келтіреді. Экранмен ұзақ уақыт байланыста болу баланың сөйлеу қабілетінің дамуын тежейді. Себебі мидағы сөйлеу және түсіну орталықтары адаммен нақты қарым-қатынаста жақсы дамиды, ал біржақты байланыс оларға стимул бермейді.

Оқуға қызығушылықтың төмендеуі

Гаджеттерді шамадан тыс пайдалану салдарынан баланың оқуға деген қызығушылығы қалмайды. Олар оқудың орнына гаджетпен уақыт өткізгенді жөн көреді. Мысалы, смартфонда ойын ойнаған баланың миы дофамин деп аталатын «бақыт» гормонын тез бөледі. Әр жаңа хабарлама, лайк, ойыннан ұтқан ұпай – ми үшін кішігірім «марапат» болып қабылданады. Сонымен қатар, гаджеттерді шектен тыс қолдану ұйқының азаюына және шаршауға себеп болып, зейін қойып оқу, тыңдау қабілеттерін төмендетеді. Осылайша мидағы ойлау, жоспарлау, шешім қабылдау орталығы шамадан тыс ақпаратты сүзгіден өткізе алмай, тез шаршайды.

Мінез-құлыққа жағымсыз әсері

Гаджеттер адамның мінезіне бір-неше жағынан әсер етіп, оны біртіндеп өзгертеді. Бұл өзгерістер әсіресе балалар мен жасөспірімдер арасында жиі кездеседі. Сабырсыздық пен тез жалығу мінезін қалыптастырады. Себебі гаджеттерде ақпарат жылдам беріледі, ойындарда нәтиже бірден көрінеді. Мұндай жағдайда балада шыдамсыздық пайда болады. Олар шынайы өмірде бір нәрсеге қол жеткізу үшін уақыт пен күш жұмсауды білмей өседі. Көп уақытын экран алдында өткізетін балалар ашушаң болады. Интернеттегі бақылаусыз контент (зорлық-зомбылық, боқтық сөздер және т.б.) баланың әдептілік, ұят сынды қасиеттен жұрдай етеді. Тіпті гаджетке тәуелді бала шынайы өмірдегі міндеттерге жауапсыз қарай бастайды. Мысалы, бала сабақ оқудың орнына ойын ойнауды таңдайды. Мұндай әдеттер адамның еңбекқорлығы мен жауапкершілік қасиеттерін жояды. Әлеуметтік желілер мен ойындардағы жасанды кейіпкерлер мен олардың өмір салтына еліктеу балада шынайы өмірге көңіл толмаушылық сезімін тудырады. Бұл өз-өзіне деген сенімсіздікке, депрессияға да апаруы мүмкін.

Номофобия – ұялы телефонсыз немесе одан алыс қалудан қорқу (фобия). Бұл термин Ұлыбританияның

пошта бөлімшесінің тапсырысы бойынша 2010 жылы YouGov зерттеуінде пайда болды. Олардың зерттеуі бойынша телефонға қатысты алаңдаушылықтың басты себебі – адамдардың достарымен немесе отбасымен байланыста бола алмауы деп көрсетілген.

Дейтұрғанмен смартфон, планшет, ноутбук, смарт-сағат сынды құрылғыларды тек байланыс құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар білім, денсаулық сақтау және уақытты тиімді басқару құралы ретінде де қолдану кең өріс алды. Гаджеттер – қазіргі білім беру процесінің негізгі қозғаушы күштерінің бірі. Онлайн-платформалар мен білім беру қосымшалары оқушылар мен студенттерге әлемнің үздік ұстаздарынан сабақ алуға мүмкіндік береді.

Гаджетке тәуелді баланың бойында агрессия болады. Кейбір балалар гаджетті таппаған жағдайда ашуланып, эмоцияларын тежей алмайды. Одан бөлек гаджеттердің экранынан шығатын көк жарық кешкі уақытта миға «таң атып келеді» деген жалған сигнал береді. Бұл миға ұйқы гормонын өндіруге кедергі келтіреді.

Күнделікті күйбең тіршілікте уақытты үнемдеу – табысты өмір сүрудің алғышарты. Бұл тұрғыда гаджеттер үлкен көмекші құрал. Күнтізбе, жоспарлаушы, еске салғыш (reminder), to-do list сияқты қосымшалар арқылы күн тәртібін нақты жоспарлап, тапсырмаларды реттеп отыруға болады. Онлайн төлемдер, азық-түлікке тапсырыс беру және банк операцияларын жүргізу сияқты функциялар да уақытты үнемдеуге үлкен септігін тигізеді. Гаджеттер тек тұтынушылық мақсатта ғана емес, сонымен қатар шығармашылық жұмыс жасау үшін де таптырмас құралға айналды. Фото және бейне өңдеу, музыка жасау, графикалық дизайн, сурет салу сынды мүмкіндіктер креативті қабілеттерді дамытып, адамдардың өнерге жақындауына себеп болады.

Осы жайттардың барлығын ескере отыра, өз баласының болашағына немқұрайды қарамайтын ата-ана сабақ алу керек. Асыл дініміз исламда баланы Алланың берген үлкен сыйы, нығметі, аманаты деп үйретеді. Қазақы ұғымда аманатқа қиянат жасау ардан аттаумен тең саналады. Гаджет – заман талабына сай шыққан құрал. Оны ақылмен, шариғат шеңберінде, ниетімізді түзеп, рухани мақсатқа сай қолдансақ, ол бізге дүниеде де ақыретте де пайдалы құралға айналады. Ал еш мақсатсыз қолдану – нәпсінің торына түсіреді. Сондықтан әрбір қазақ гаджетті қолданар алдында бір сәт ойланып, «Бұл мені Аллаға жақындата ма, әлде алыстата ма?» деген сұрақ қойса, адами қалпын сақтап, түзеледі.

Темірлан САЙЛАУБЕК,
«Muftiyat» баспасының аудармашы-редакторы

ГЕНДІК ИНЖЕНЕРИЯ ИСЛАМҒА ҚАЙШЫ МА?

Бүгінгі таңда ғылым мен технологияның қарқынды дамуы адамзат өмірінің барлық салаларына әсер етуде. Соның бірі – гендік инженерия саласы. Бұл – генетикалық ақпаратты зерттеу, түрлі ауруларды анықтау, олардың алдын алу және емдеу тұрғысынан маңызды сала болып есептеледі.

Осы тұрғыда ислам шариғаты гендік инженерия саласына қалай қарайды деген сұрақ туындайды. Жалпы ислам шариғаты ғылым мен технологияны, соның ішінде медицинаны дамытуға қарсы емес.

Ислам ғалымдары мен Ислам Фикһ Академиялары гендік инженерияны толықтай адал немесе арам деп біржақты бағаламайды. Оның үкімі қолданылу мақсаты мен нәтижесіне байланысты өзгереді.

Шариғаттың басты мақсаттарының бірі – адам өмірін сақтау. Егер ол адам өмірін сақтау, аурудың алдын алу немесе тұқым қуалайтын ауруларды емдеу үшін қолданылса, әрі бұл жолмен емдеу қауіпсіз болса, ол жалпы емдеу үкімінде болады. Усама бин Шәриктен жеткен риуаятта шөл арабы Пайғамбарымыздан (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Уа, Алланың елшісі! Дәрі ішіп, емделсек бола ма?»** – деп, сұрағанда, ол (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Емделіңдер, расында Алла Тағала кәріліктен басқа әрбір дертті шипасымен қоса жаратты»**, – деп жауап бергені келген (Ахмад риуаяты). Аталмыш хадисте емделуге белгілі бір шектеу қоймай, оған жалпылама шақырғанын аңғарамыз. Имам Әл-Хитоби «Мағалиму әс-

сунәни» атты кітабында: «Бұл хадис медицина саласын құптауға және емделуге дәлел болады. Сондықтан, емделу мубах (рұқсат етілген) амал болып саналады», – дейді (Мағалиму әс-сунәни, 2/217).

Ал егер гендік терапиядан қоғамға немесе болашақ ұрпаққа зиян келетін болса, сондай-ақ, ол жынысты немесе сыртқы келбетті яғни адамның табиғи жаратылысын өзгерту мақсатында жүргізілсе, бұған тыйым салынады. Өйткені адамның табиғи жаратылысын өзгерту – Алланың жаратылысын өзгерту. Алла Тағала бұл жөнінде шайтанның сөзін баяндап, Құранда былай дейді: **«Оларға Алланың жаратылысын өзгертсін деп әмір етемін»** («Ниса сүресі», 119-аят).

Қорыта айтқанда, генетикалық емдеудегі ең басты шарт – бұл әрекет адамға немесе қоғамға нақты пайда әкелуі және зиян келтірмеуі тиіс. Егер ол адамның өмірін сақтап қалуға немесе ауыр науқастан жазылуға көмектессе әрі шариғат талаптарына сай болса – рұқсат. Ал жынысты, адамның табиғи жаратылысын өзгерту мақсатында жүргізілсе әрі қоғамға немесе болашақ ұрпаққа зиян келетін болса, онда бұл әдісті қолдануға тыйым салынады.

ШАРИҒАТ КЛОНДАУДЫ ҚОЛДАЙ МА?

Клондау (грек. *clon* – ұрпақ, бұтақ) – бұл тірі ағзаларды жыныссыз жолмен көбейту арқылы сол ағзадан генетикалық жағынан бірдей ұрпақтар алу процесі. Қазіргі биотехнология мен генетика саласындағы жетістіктер клондау мүмкіндігін арттырғанымен, бұл үдеріс этикалық, құқықтық және діни тұрғыдан көптеген пікірталас тудыратыны анық.

Адамды клондау дегеніміз – бір адамның дене жасушасының ядросын пайдалану арқылы генетикалық жағынан дәл сол адамнан аумайтын екінші бір адамды қолдан жасау. Бұл процеске эмбриондық жасушалар, ядро алмастыру технологиялары және басқа да гендік инженерия әдістері қолданылады.

Шариғатта адамды клондауға қатаң түрде тыйым салынады. Өйткені ислам дініндегі басты мақсаттардың бірі – ата-текті сақтау әрі адамзат пен қоғамды бүлік пен бұзақылықтан, зиян мен қауіптен қорғау. Адамды клондау ұрпақтың шатасуына, туыстық қарым-қатынастың бұзылуына себеп болады. Сонымен қатар, бұл адамның қадір-қасиетін төмендетіп, оны тек биологиялық «өнімге» айналдырады. Адамның жаратылысы мен абыройына нұқсан келтіреді.

Бұған қоса, байлар мен ықпалды адамдар өз клондарын жасап, оны жеке мүдделері үшін пайдалануы – әділетсіздік пен теңсіздікке жол ашуы мүмкін. Одан бөлек, көптеген елдердің заңдары бұл әрекетті қылмыс деп санайды. Сондай-ақ, клондауды Алланың жаратуымен теңестіруге болмайды. Себебі клондау – бар нәрсені көшіріп алу (яғни генетикалық материалды қолдану) болып саналады, бұл ешқандай жаңадан «жарату» емес. Ал шынайы жаратылыс – жоқтан бар

ету және ол тек Алла Тағаланың ғана құдіретінде.

Ал өсімдіктер мен жануарларды клондауға ғалымдар белгілі шарттармен ғана рұқсат береді. Бұл – ғылыми зерттеу, ауыл шаруашылығында өнім сапасын арттыру, тұқымды жақсарту немесе медицина саласында пайдалы мақсаттармен, мысалы, дәрі-дәрмек жасау сияқты жағдайларға ғана қатысты.

Алайда, бұл процестер адамға, жануарға немесе табиғатқа зиян келтірмеуі тиіс. Егер клондау зиян келтіру ниетімен немесе мақсатсыз жүргізілсе, не болмаса адамзатқа қауіпті түрлерін қолдан жасап, адамзатқа зарар төндірсе, бұл – Алланың жаратылысын қорлау болып саналады және оған тыйым салынады. Пайда мен зиянды анықтау – ғалымдар мен мамандардың, сондай-ақ мемлекеттік жауапты тұлғалардың міндеті.

Қорыта айтқанда, шариғат бойынша адамды клондау қатаң түрде тыйым салынған. Себебі бұл – адамның табиғатына, қоғам құрылымына және Жаратушының жаратылысына араласу деген сөз. Ал өсімдіктер мен жануарларды клондауға рұқсат беретін ғалымдар «егер шариғат талаптары мен шарттары сақталса әрі адамға, жануарға, табиғатқа зиян келмесе ғана рұқсат етіледі» дейді.

Дайындаған Медет ҚҰРМАШҰЛЫ

ISLAM QUIZ ҚАНДАЙ ҚОСЫМША?

Соңғы кездері смартфондарда сұранысқа ие мобильді қосымшалардың қатарында зияткерлік ойындар жоғары орында тұр. Солардың бірі – мұсылман жамағатына және жалпы қолданушыларға арналған **Islam Quiz** мобильді зияткерлік ойыны.

Отандық Thousand IT компаниясының өнімі Исламға қатысты тест сұрақтарынан құралған. Мұнда әзірленген діни сұрақтарда ақида, Құран, фикһ, сира, сахабалар тарихы және Алланың 99 көркем есімі тақырыптары қамтылған. Интеллектуалды ойын екі сайыскердің қатысуымен өтеді. Бірақ екі адамның бір уақытта ойнауы шарт емес. Әрбір қолданушы басқа ойыншыларға «достық» жіберіп, сайысқа шақырады. Екеуі бірнеше тур кезек-кезек сұрақтарға жауап береді. Соңында қорытынды шығарылып, кімнің ұпайы көп болса, сол жеңіске жетеді. Әрбір жеңіс ойыншының рейтингіне

гідегі орнына айтарлықтай әсер етеді. Бұл ойында бастысы – жеңу емес, ислам жайлы білімін толықтыру немесе бұрын үйренгенін еске түсіріп, қайталау.

Алты жыл бұрын діни аудиторияға арналған мобильді қосымшадағы тест сұрақтары Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының сараптау комиссиясынан өтіп, оң қорытындысын алған. Сондай-ақ 2024 жылы Thousand IT компаниясының басшысы, танымал IT кәсіпкер Айболат Құлатай жомарттық танытып, иелігіндегі 40 миллиондық құны бар «ISLAM QUIZ» мобильді қосымшасын ҚМДБ «Уақып» қорына уақып етіп тапсырды.

IMAN

ДІНИ-ТАНЫМДЫҚ ЖУРНАЛЫ
Қазақстан мұсылмандары
діни басқармасының
ресми журналы

Меншік иесі:
«Иман-сенім» ЖШС

Редакция алқасы:

Наурызбай қажы ТАҒАНҰЛЫ (төраға)
Кенжетай ДҮЙСЕНБАЙ
Сансызбай ҚҰРБАНҰЛЫ
Ермек МҰҚАТАЙ
Ғылымбек МӘЖИЕВ
Мұхаммед-Хусейн АЛСАБЕКОВ
Ершат ОҢҒАР
Батыржан МАНСҰРОВ
Смайыл СЕЙІТБЕКОВ
Ағабек ҚОНАРБАЙҰЛЫ
Хасан АМАНҚҰЛ
Нұрбек ЕСМАҒАНБЕТ
Жәнділлә БЕКЖІПТОВ
Естай ӘБДІҒАЛИ
Жолдас БЕРДІМҰРАТОВ
Керімбек ДӘУІТОВ
Бейбіт ЖАНСАРИН
Ерболат ЖҮСІПОВ
Асқар ЗӘКІРЖАНҰЛЫ
Әнуар ЕЛЖАНОВ
Бақдәулет НҰРМАТҰЛЫ
Асқар МҰҚАНОВ
Мадияр ПІРІМҚҰЛОВ
Хамзат ҚАЖЫМҰРАТҰЛЫ
Самат ҚАНАТҚАЛИҰЛЫ
Дастан ҚҰРМАНБАЕВ
Болатбек ҰЛАСҚАНҰЛЫ
Төлеби ОСПАН
Амантай САДИЕВ
Думан НӘДІРҰЛЫ
Қуаныш СӘБИТ
Ержан ТӨЛЕПОВ
Бектұрсын УАЛИЕВ

Діни сарапшылар

Рәтбек қажы НЫСАНБАЙҰЛЫ
Серікбай қажы ОРАЗ
Мұқан ИСАХАН

Директор-бас редактор

Кеулімжай ҚҰТТЫ

Жауапты хатшы

Ермұрат НАЗАРҰЛЫ

Шариғи редактор

Медет ҚҰРМАШҰЛЫ

Техникалық редактор

Асқар БАЙҚОҢЫРҰЛЫ

Редакцияның мекенжайы:

Астана қаласы, Мәңгілік ел, 65
«Иман» журналының редакциясы

Пошта: iman@muftiyat.kz

Телефон: +7 (7172) 999866

Жазылу индексі: 75998

Журнал айына 1 рет шығады

Мәдениет және ақпарат
министрлігінде тіркеліп,
№3176 ж. куәлігі берілген

«Иман» журналы редакциясының
компьютерлік орталығында беттелді.

Таралымы – 14 400

Тапсырыс: №252

«Жедел басу» баспаханасы,
Алматы қаласы, Ырысты көшесі, 46/2а

Журналда жарияланған материалдарды
сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

**Басылымда Алла Тағаланың есімі
мен Құран аяттары жазылғандықтан,
журналды аяқасты етпеулеріңізді
сұраймыз.**